

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Gertie Feldveber

Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis. Eeluuring.
Bakalaureusetöö

Juhendaja: dr. theol. Olga Schihalejev

Tartu 2021

Sisukord

1. Sissejuhatus	4
1.1. Rahvuste ja religioonide esindajad	6
1.2. Terminoloogia.....	6
1.2.1. Usuline ja kultuuriline mitmekesisus	7
1.2.2. Religiooniõpetus.....	8
1.3. Religiooniõpetuse areng Eestis	9
1.4. Usundiõpetus praegu.....	11
2. Varasemalt tehtud uuringud.....	14
3. Tulevase magistritöö uurimisküsimused ja hüpoteesid	18
4. Küsimustiku ülesehitus.....	30
5. Metoodika.....	32
6. Küsitluse tulemused.....	34
6.1. Üldandmed	34
6.2. Usundiõpetuse õpetamine	36
6.3. Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis	39
6.4. Usulised sümbolid ja talitused koolis	43
Kokkuvõte	48
Kasutatud kirjandus	50
Summary.....	54
Lisad	57
Lisa 1. Üldandmed	57
Lisa 2. Usundiõpetuse õpetamine	60
Lisa 3. Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis	61

Lisa 4. Usulised sümbolid ja talitused koolis	63
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	65

1. Sissejuhatus

2000-2001. aastatel küsitles Pille Valk Eesti koolijuhte, et uurida nende arvamust usundiõpetuse vajalikkusest ning mis põhjustel koolis usundiõpetus pakutakse või mitte. 20 aastat on möödunud ning nende aastate jooksul on muutunud usundiõpetuse ainekava ning ka inimeste arusaamad.

Antud küsimustiku ei saa aga muutumatul kujul uuesti kasutada, sest esiteks oli selle uuringu kontekst ja eesmärk erinevad tänasega võrreldes. Teiseks ei olnud tollal riiklikult kehtestatud usundiõpetuse ainekava ning uuring viidi läbi religiooniõpetuse kontseptsiooni loomise eesmärgil. Kolmandaks on võrreldes tolle ajaga religioonisotsioloogiline olukord muutunud, eestlaste suhtumine usundiõpetusse on hakanud pisut soojenema ning algusaegade vastasseis hakkab kaduma, nagu seda näitab EEU (Elust, usust ja usuelust) 2020. aastal läbi viidud uuring, kus selgus, et 62% eestlastest nõustusid, et usundiõpetus peaks olema koolis kohustuslik, kellest 19% nõustus selle väitega täielikult.¹

Tahan usundiõpetuse küsimuse asetada laiemasse usulise ja kultuurilise mitmekesisuse konteksti. Seetõttu on oluline uurida, mida peavad muutunud olukorras koolijuhid usulise ning ka kultuurilise mitmekesisuse juures tähtsaks ja milles see nende arvates koolides väljendub. Ühtlasi selgitan välja, millist usundiõpetuse vormi tänased koolijuhid sobilikuks peavad.

Teemavaliku taustaks on isiklik huvi usundiõpetuse vastu ja motivatsioon kunagi haridusmaastikul töötada, seega tundus paslik sellest valdkonnast omaale sobiv teema valida. Kuna mul puudus esialgne idee või arusaam sellest, millest ma täpselt oma lõputööd kirjutada tahan, siis pöördusin oma juhendaja poole. Koostöös juhendajaga valisime esimeseks plaaniks teha intervjuu Viljandi- ja Tartumaa põhikooli direktoritega sellest, mis põhjustel koolides pakutakse või ei pakuta usundiõpetust ning milles väljendub koolis usuline mitmekesisus.

¹ Eesti Uuringukeskus. 2021. *Elust, usust ja usuelust 2020*. http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf (vaadatud 19.04.2021).

Kahjuks esialgne töömaht osutus liiga suureks ning tol hetkel oli COVID-19 kiire leviku tõttu intervjuude läbiviimine raskendatud. Lisaks nendele põhjustele pole kahe maakonna tulemused piisavalt üldistatavad ja seega tuli leida muu plaan. Tekkis idee läbi viia ankeetküsitlus kõikidele Eesti koolijuhtidele, aga kuna puudus usaldusväärne küsimustik, mida koolijuhtidele saata, siis tuli see kõigepealt luua ning selle küsimustiku loomine ja eeltestimine oli bakalaureusetöö mahtu arvestades sobiv.

Tegu on eeluuringuga, mille eesmärgiks on välja töötada küsimustik, millega uurida Eesti koolijuhtide arusaamu usulisest ja kultuurilisest mitmekesisusest ning seda, kuidas arendatakse või tegeletakse koolides usulise ja kultuurilise mitmekesisusega väljaspool usundiõpetust ja milles see väljendub. Bakalaureusetöö eesmärgiks ei ole saada üldistatavaid tulemusi usundiõpetajate ja koolijuhtide seisukohtadest usulise ja kultuurilise mitmekesisuse kohta, vaid seda teen alles enda magistrیتöös, milles kasutan bakalaureusetöös välja töötatud ja kohandatud küsimustikku.

Töös on kasutatud kvantitatiivset lähenemist ja andmekogumismeetodiks kasutasin ankeetküsitlust. Eeluuringule kohaselt pole taotluseks üldistatavate andmete saamine, vaid andmeid kasutatakse indikatiivselt mõõteinstrumendi parandamiseks ning seetõttu on eriti avatud küsimuste analüüsimisel kasutatud ka kvalitatiivsele uuringule omaseid tehnikaid. Uuringu valimi moodustasid usu-, religiooni- ja usundiõpetajaid koondavas e-maili nimekirjas olevad õpetajad. Eeluuringu viisin läbi õpetajate peal selle tõttu, et ei soovinud viia nii eeluuringut kui ka põhiuuringut ühe ja sama valimi peal. Seega tundus sobilik viia eeluuring läbi usundiõpetuse õpetajate peal, kellest osad töötavad sealjuures koolijuhtidena. Ankeetküsimustik saadeti e-maili teel antud gruppi.

Töö jaguneb kaheks osaks. Esimeses osas annan ülevaate taustinformatsioonist, usundiõpetuse arengust, tulevase magistrیتöö uurimisküsimustest ja hüpoteesidest. Teine osa tööst keskendub küsimustikule, selle ülesehitusele, saadud tulemustele ning milliseid muudatusi küsimustikus teen.

1.1. Rahvuste ja religioonide esindajad

Eesti elanikkond on rahvuslikult mitmekesine. Statistikaameti järgi on rahvaarv viimase viie aasta jooksul järjest kasvanud, sest on suurenenud sisse- (Eestisse). Eestis elab ligi 200 erinevat rahvust, kuigi pooli nendest rahvustest esindab ainult üks või kaks inimest.² Kuid hoolimata sellest, et osades piirkondades on erinevaid rahvusi vähe, siis tuleks ka nendes piirkondades adresseerida seda, kuidas koolides teisest kultuurist pärit õpilastega tegeletakse saadakse, samuti kas ja kuidas kultuurilised eripärad koolides väljenduvad.

2020. aasta andmete järgi, elab Eestis kõige rohkem venelasi (327 802), ukrainlasi (24 897), valgevenelasi (11 436), soomlasi (8297), lätlasi (3329), saklasi (2438) ja leedulasi (2068).³ 2011. aasta rahvaloenduse andmete järgi peab usku omaks 29,3% rahvastikust ning 54,1% inimestest ei pea omaks ühtegi usku.⁴ Kõige arvukamalt on esindatud kristlikud usundid, mida peab omaks 310 481 inimest, kellest kõige enam on õigeusklike (176 773) ning luterlasi (108 513). Muid usundeid järgib kokku 8587 inimest, kellest enim on Jehoova tunnistajaid (3938), maausulisi (1925), islamiusulisi (1508), budiste (1145) ja taarausulisi (1047).⁵

1.2. Terminoloogia

Siin peatükis seletan, kuidas mõistan antud töös mõisteid usuline ja kultuuriline mitmekesisus ning religiooniõpetus, eristades seejuures mittekonfessionaalse ja konfessionaalse religiooniõpetuse.

² Tiit, Ene-Margit. 2020. Milliseid rahvused elavad Eestis? – *Statistikaamet*. URL: <https://www.stat.ee/et/uudised/millised-rahvused-elavad-eestis> (vaadatud 13.04.2021).

³ Statistikaamet. RV0222U: Rahvastik soo, rahvuse ja maakonna järgi, 1. jaanuar. Haldusjaotus seisuga 01.01.2018. – *Statistikaamet: statistikaandmebaas*. URL: https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik_rahvastikunaitajad-ja-koosseis_rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0222U/table/tableViewLayout1 (vaadatud 13.04.2021).

⁴ Tiit, Ene-Margit. 2014. *Eesti rahvastik: Hinnatud ja loendatud*. Tallinn: Statistikaamet. Lk 60.

⁵ Statistikaamet. RL0451: Vähemalt 15-aastased usu, soo ja elukoha järgi, 31. detsember 2011. – *Statistikaamet: statistikaandmebaas*. URL: https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus_rel2011_rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad_usk/RL0451/table/tableViewLayout1 (vaadatud 13.04.2021).

1.2.1. Usuline ja kultuuriline mitmekesisus

Usuline ja kultuuriline mitmekesisus võib viidata kas sellele, et on mitmeid erinevaid religioone või siis sellele, et selles religioonis eneses on palju erinevaid usulahke ja arvamusi. Ka religiooniõpetuse ja haridusteadlane Robert Jackson väidab, et väljend "religioosne mitmekesisus" võib olla mitmetähenduslik ning seda kasutatakse erinevatel viisidel. See väljend võib viidata ühe kindla religiooni seesmisele mitmekesisusele, nendele suhete mitmekesisusele, mida üksikisikud võivad luua päritud usutraditsiooniga või võib viidata ka ühes (asu)kohas erinevatele praktiseerivatele religioonidele.⁶

Samuti rõhutab Jackson, et religioosne ja kultuuriline mitmekesisus eksisteerib kõikides riikides, see tähendab, et ükski riik pole kultuuriliselt homogeenne. Mitmetes riikides on väljakujunenud etnilised ja religioossed vähemused, need on tihti pika ajalooga ning mõnikord eksisteerisid juba enne riigi loomist. Osades riikides on vähemused tekkinud teistest riikidest toimunud migratsiooni tagajärjena, seda peamiselt 20. ja 21. sajandi jooksul. Mitmekesisus on kompleksne ja on seotud nii globaalsete kui ka regionaalsete, rahvuslike ja kohalike probleemidega. Neid asjaolusid seostatakse laieneva arusaamaga, et religioon ja usk pole ainult isiklik asi ja need peaks olema osa avalikust diskussioonist ja dialoogist.⁷

Warner-Søderholm ja Kriger arutlevad selle üle, et religioon on kultuuris võtmetähtsusega tegur. Ent ei tohiks segi ajada religioosset mitmekesisust kultuurilise mitmekesisusega. Kuigi need muutujad on omavahel tugevalt seotud, on religioon omaette konstruktsioon. Nende autorite hinnangul on kultuur ja väärtussüsteemid suuremad konstruktsioonid, mida lisaks muudele teguritele (maailmavaade, keel, sugu, rahvus, rass, jm sotsiaalsed probleemid) mõjutavad religioossed normid.⁸

Antud töös usuline ja kultuuriline mitmekesisus ei viita ainult sellele, et erinevaid uske või kultuure on palju, vaid ka sellele, et ühe religiooni või kultuuri või ka lihtsalt mõne inimgrupi sees võivad valitseda erinevad arvamused ning arusaamad. On oluline ka

⁶ **Jackson**, Robert. 2004. *'Signposts': Policy and Practice for Teaching about Religions and Non-Religious Worldviews in Intercultural Education*. Council of Europe Publishing. Lk 28.

⁷ **Jackson**, Robert. 2004. *'Signposts': Policy and Practice for Teaching about Religions and Non-Religious Worldviews in Intercultural Education*. Council of Europe Publishing. Lk 14-15.

⁸ **Warner-Søderholm**, Gillian; **Kriger**, Mark. 2014. The Art of Dealing with Religious and Cultural Diversity in the Classroom. – *International Journal of Business and Management*, Vol 9, No. 10. Lk 149.

teadvustada, et usuline mitmekesisus hõlmab endas ka inimgruppe, kes ennast usuliselt ei identifitseeri. Samuti käsitletakse käesolevas töös religioosset mitmekesisust ja kultuurset mitmekesisust erinevate konstruktsioonidena, silmas pidades, et nad on omavahel seotud ja üks ei välista teist.

1.2.2. Religiooniõpetus

Religiooniõpetust üldhariduskoolis on võimalik jaotada kaheks: konfessionaalne ja mittekonfessionaalne. Konfessionaalset religiooniõpetust, mis keskendub ühele religioonile ja lähtub sellest, nimetatakse Eesti seadusandluses usuõpetuseks, mida õpetatakse üldjuhul erakoolides. Eestis on usuõpetuse õpetamine erakoolides sätestatud erakooli seaduse järgi ning selle alusel võib usuõpetust anda erakooli nõukogu kehtestatud tingimustel ja korra põhjal. Ühtlasi on ka erakoolis konfessionaalne usuõpetuse õppimine vabatahtlik.⁹ Ringvee ja Schihalejevi sõnul võib leida veel konfessionaalset religiooniõpetust mitmetest Euroopa riikidest, näiteks Hispaaniast ja Itaaliast. Kogukonnad pakuvad omalt poolt tuge usulisele kasvatusel ning lapsi õpetatakse usku “sisse” ja sellega õpivad lapsed tunda peamiselt enda religiooni.¹⁰

Mittekonfessionaalse religiooniõpetuse all mõisetakse ainet, mis tutvustab erinevaid religioone. Olga Schihalejev kirjutab oma artiklis, et tavaliselt rühmitatakse usundi- ja usuõpetuse aine selle kohaselt, kes määrab ja vastutab ainekava eest ning kes ühtlasi määrab ka aine sisu ja vastutab õpetajate koolitamise eest. Konfessionaalse religiooniõpetuse korral on otsustajateks usuorganisatsioonid, mittekonfessionaalse mudeli korral haridusamet. Samas tõdeb Schihalejev, et konfessionaalse mudeli korral on harva usulisel ühendusel kogu vastutus, vaid pigem tehakse koostööd haridusametiga nii aine sisu ja õpetajate määramisel. Mittekonfessionaalses õpetuses on otsustajaks haridusamet, aga tavaliselt kaasatakse ainekavade ja õppematerjalide väljatöötamisse lisaks ka usuühendused.¹¹ Lisaks Eestile on teisigi riike, kus pakutakse mittekonfessionaalset religiooniõpetust, mis on mõeldud

⁹ Erakooliseadus 2019. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130f052012002?leiaKehtiv> (vaadatud 25.02.2021).

¹⁰ Schihalejev, Olga; Ringvee, Ringo. 2017. *Silent Religious Minorities in Schools in Estonia*. – Religion, Education and Human Rights. Theoretical and Empirical Perspectives, Vol. 1, 63-76. Lk 65.

¹¹ Schihalejev, Olga. 2012. Usulisest kirjaoskusest. – *Kirik ja Teoloogia*. <https://kjt.ee/2012/11/usulisest-kirjaoskusest/> (vaadatud 03.02.2021).

kõikidele õpilastele olenemata nende religioosest taustast. Mittekonfessionaalset religiooniõpetust leiab riigi poolt rahastatud koolides, näiteks Inglismaal, Walesis, Rootsis ja Norras. Ühtlasi leidub Euroopas riike, kus religiooniõpetust eraldi ainena ei pakuta, näiteks Prantsusmaal ja osades postsovetlikes riikides. Sellistel puhkudel saavad õpilased oma teadmised religioonist teistest õppeainetest – kirjanduses, ajaloos või inimeseõpetuses.¹²

Käesolevas töös on katuserminina üldhariduskoolides ühe või mitme usundi tutvustava aine tähistamiseks kasutatud mõistet religiooniõpetus ning kui räägin alates 2010. aastast riiklikus õppekavas vastuvõetud ja kirjeldatud ainet, siis kasutan mõistena usundiõpetus.

1.3. Religiooniõpetuse areng Eestis

Eestis on religiooniõpetus tee olnud pikk ja keerukas. Sellest teekonnast on võimalik kokkuvõtvalt lugeda Pille Valgu artiklis “Religiooniõpetus Eestis”¹³ ning 20. sajandi alguse arengutest Pille Valgu magistritöös “Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos: usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918-1940”¹⁴. Oma bakalaureusetöös ma sellest ajast kokkuvõtet ei tee, kuna nendel ajastul toimunud muutused pole käesoleva kontekstis keskse tähtsusega. Seega keskendun oma lõputöös usundiõpetuse arengule alates 1980-ndate lõpust.

1980ndate lõpus tõid poliitilised muutused kaasa endaga võimaluse taastada religiooniõpetus. Esimesed religiooniõpetuse tunnid toimusid 1989/90. õppeaastal ja nende algatajateks olid koolide direktorid.¹⁵ Nii mõnigi kool oli uuest õppeainest huvitatud ja 1990ndate alguses anti hinnanguliselt religiooniõpetust umbes sajas koolis, millest 70 kooli olid põhikoolid.¹⁶ Mitmed kõrgkoolid, enamasti teoloogilised institutsioonid, alustasid

¹² Schihalejev, Olga; Ringvee, Ringo. 2017. *Silent Religious Minorities in Schools in Estonia*. – Religion, Education and Human Rights. Theoretical and Empirical Perspectives, Vol. 1, 63-76. Lk 65.

¹³ Valk, Pille. 2008. *Religiooniõpetus Eestis*. – Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 81-122.

¹⁴ Valk, Pille. 1997. *Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos: usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918-1940*. Tallinn: Logos.

¹⁵ Valk, Pille. 2008. *Religiooniõpetus Eestis*. – Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 81-122. Lk 98.

¹⁶ Valk, Pille. 2008. *Religiooniõpetus Eestis*. – Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 81-122. Lk 98-99.

religiooniõpetuse õpetajate koolitamist. Esimesed kasutusele võetud õpikud ning õpetajatele mõeldud käsiraamatud tõlgiti soome keelest.¹⁷

1990ndatel kerkisid esile ka kiiresti mitmed probleemid. Esimeseks suuremaks probleemiks oli religiooniõpetuse õpetajate puudulik ettevalmistus.¹⁸ Taustaks tõlgitud õpikud, mõned pedagoogilise kogemuseta ja oskusteta inimesed, ei aidanud teha otsest vahet kiriku missiooni ja koolis antava usundiõpetuse vahel. Kahjuks liialdati ning üldistati üksikuid ebaõnnestumisi ja need olukorrad tõid endaga kaasa tugeva vastuseisu.¹⁹

Religiooniõpetuse esimesed ainekavad töötati välja 1991. ja 1993. aastal ning käsitluse poolest sarnaneb neile kahele ka 1997. aastal valmis saanud ainekava. Ainekava järgi oli religiooniõpetus mõeldud kõikidesse kooliastmetesse ja kõikidele klassidele. Religioonidest oli keskpunktiks seatud kristlus. Tegelikult ei olnud need ainekavad koolides kasutuskõlblikud, kuna esiteks, leidsid ainult üksikud koolid võimaluse viia läbi religiooniõpetust kõikides klassides.²⁰ Samuti ei sobinud kokku omavahel see, mida õpetati ja kellele õpetati. Religiooniõpetus lähtus põhimõttest, et klassis õpivad kristlased, kuigi reaalsuses oli kristlasi koolides vähe.²¹ Õpetajad pidid hakkama ise välja töötama ainekavasid, võttes arvesse kooliti erinevaid olukordi. Seetõttu muutus ka järjest keerulisemaks religiooniõpetuse jaoks sobilike õppevahendite väljatöötamine ning aine õpetamisel muutus keerulisemaks ühtsete standardite järgimine.²²

1990ndate lõpus hoogu saanud uue religiooniõpetuse arengu eestvedajaks oli Pille Valk, kelle juhtimisel hakati usundiõpetusele lähenema teaduslikult, korraldati esimesi asjakohaseid uuringuid ja analüüse, kuidas ja miks peaks koolis õpetama.²³ 2003. aastal

¹⁷ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of school*. Doktoriväitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 50.

¹⁸ **Valk**, Pille. 2008. *Religiooniõpetus Eestis*. – Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 81-122. Lk 99.

¹⁹ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of school*. Doktoriväitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 50.

²⁰ **Valk**, Pille. 2008. *Religiooniõpetus Eestis*. – Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 81-122. Lk 100.

²¹ **Rohtmets**, Priit. 2019. *Eesti usuelu 100 aastat*. Tallinn: Post Factum. Lk 181.

²² **Valk**, Pille. 2008. *Religiooniõpetus Eestis*. – Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 81-122. Lk 100.

²³ **Rohtmets**, Priit. 2019. *Eesti usuelu 100 aastat*. Tallinn: Post Factum. Lk 181.

kaitses Pille Valk oma doktoritöö, mille eesmärgiks oli töötada välja Eesti kooli jaoks sobilik religiooniõpetuse kontseptsioon.²⁴

Ka 2000ndate aastate alguses tekkis avalikus ruumis palju diskussioone religiooniõpetuse üle. Kui 2003. aastal jõudis inimesteni uudis, et järgmisest aastast võib religiooniõpetus muutuda kohustuslikuks, siis reageeriti sellele kritiseerivalt. Diskussiooni saatis 1920ndate aastate sarnane luterliku kiriku vastane kriitika, kartes, et kiriku tahab kasvatada enda liikmeskonda ja saada riigikirikuks. 2001. aastal löid mitmed mittekristlikud usuühendused Usuliste Ühenduste Ümarlaula. Arutledes selle üle, et riik eelistab kristlust ning koolides pakutav religiooniõpetus on kristluse põhine ja kristlaste poolt kontrollitav. Kui religiooniõpetuse teema avalikkuses vaibus, siis lakkas ka ümarlaua tegevus.²⁵

2006. aastal teatasid tolleaegne haridusminister Mailis Reps ja peaminister Andrus Ansip, et toetavad religiooniõpetust vabatahtliku õppeainena. Selle tulemusena liideti 2010. aastal religiooniõpetuse ainekava riiklikusse õppekavasse valikainena ning religiooniõpetusest sai usundiõpetus.²⁶

1.4. Usundiõpetus praegu

2011. aastal võeti Eestis vastu uus ning hetkel kehtiv riiklik õppekava. Usundiõpetust antakse selle kohaselt valikainena, nii põhikoolis kui ka gümnaasiumis.²⁷

Põhikooli ja gümnaasiumi usundiõpetuse riiklikus õppekavas on ainet defineeritud järgmiselt: "Usundiõpetus on usu- ja mõttevabaduse põhimõtetest lähtuv õppeaine, kus:

- 1) käsitletakse erinevaid religioone ja usulisi liikumisi;
- 2) õpitakse tundma religiooni väljendumist kultuuris ning inimese ja ühiskonna elus;
- 3) arutletakse eksistentsiaalsete küsimuste üle."²⁸

²⁴ **Valk**, Pille. 2009. *Religiooniõpetus–Mis? Miks? Kuidas?* – Tartu Ülikooli Doktoritöid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

²⁵ **Rohtmets**, Priit. 2019. *Eesti usuelu 100 aastat*. Tallinn: Post Factum. Lk 181. Lk 182.

²⁶ *Ibid.* Lk 182.

²⁷ **Härm**, Silja. Eesti Gümnaasiumiastme usundiõpetuse eesmärgid õpetajate pilgu läbi. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 73 (2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts. Lk 113.

²⁸ Valikaine "Usundiõpetus" põhikooli riiklik õppekava. 2010. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13000/2010/1327/3133/13275460.pdf> (vaadatud 25.02.2021). Lk 1.

Samuti on õppekavas välja toodud, et usundiõpetuse eesmärgiks on “valmistada õpilasi ette eluks pluralistlikus ühiskonnas ning maailmas, kus tuleb kokku puutuda erinevate religioonide ja maailmavaadete esindajatega. Seetõttu pannakse usundiõpetuses rõhku selliste oskuste ja hoiakute kujundamisele, millele põhineb üksteisemõistmine, respekt, avatus ning valmisolek dialoogiks ja koostööks.”²⁹

Usundiõpetus taotleb õpilaste silmaringi ja maailmavaadete laiendamist, sealhulgas tutvustades erinevaid religioone ja arusaamu ning õpetades tolerantset suhtumist kõikidesse kultuuridesse ja religioonidesse. Seega annab usundiõpetuse õppekava eelduse huvitavaks ning õpilastele väljakutseid pakkuvaks aineks.

Usundiõpetusel on ka mõned murekohad. Tegu on valikainena (nii põhikooli- kui ka gümnaasiumiastmes), mis tähendab seda, et seda pakutakse vähestes koolides. Raskeks teeb see olukorra gümnaasiumiastmes. Silja Härm toob välja, et gümnaasiumis võib tekkida olukord, kus osa õpilasi on põhikoolis õppinud usundiõpetust, kuid suurem osa mitte. Kuid gümnaasiumi usundiõpetuse ainekava eeldab, et kõik õpilased on põhikoolis usundiõpetust õppinud³⁰ Seega võib tekkida olukord, kus õpetajad peavad alustama õpetamist algusest ehk sellest, mis religioon üldse on ja millised on suurimad religioonid jne. Ka Silja Härm rõhutab, kuna usundiõpetuse õpetatavate kursuste hulk erineb kooliti ja suur osa õpilasi pole põhikoolis saanud usundiõpetust, siis peavad õpetajad langetama rohkem otsuseid kooli usundiõpetuse ainekavade koostamisel. Ja taoline otsustusvabadus mõjutab koolides õpetatava usundiõpetuse sisu.³¹ Härm ja Schihalejev kirjutavad oma artiklis, et mõned uuringus osalenud õpetajad ei ole kohanud õpilasi, kes oleks põhikoolis usundiõpetust õppinud. Nendel põhjustel tutvustavad gümnaasiumiõpetajad usundiõpetuste tundides ka maailmareligioone, ehkki õppekava kohaselt peaksid õpilastel need teadmised juba põhikoolis omandatud.³²

²⁹ Valikaine "Usundiõpetus" põhikooli riiklik õppekava. 2010. <https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/0000/1327/3133/13275460.pdf> (vaadatud 25.02.2021). Lk 1.

³⁰ Härm, Silja. Eesti Gümnaasiumiastme usundiõpetuse eesmärgid õpetajate pilgu läbi. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 73 (2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts. Lk 113.

³¹ *Ibid.* Lk 125-126.

³² Härm, Silja; Schihalejev, Olga. 2019. Isetehtud või riiklik ainekava? Gümnaasiumi usundiõpetuse õpetajate õppesisu valikud. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 75 (2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 91-117. Lk 100.

Eesti Haridus Infosüsteemi järgi antakse 2020/21 õppeaastal 60 koolis usu ja religiooniga seonduvaid õppeaineid.³³ Mitmetes koolides pakutakse erinevates õppeastmest erineva nimetusega kursusi, seetõttu on siin töös esitatud koolide arv väike. Kui aga liita kokku koolid kursuste nimetuste kaupa, siis tuleks see arv suurem. Minu töös ei ole kursuste nimetused otseselt olulised, seega neid eraldi ma välja ei too.

Minu uurimuse kohaselt on olulised ka need õppeained, milles õpetatakse kultuuriga seonduvaid teemasid. On võimalus, et ka nendes ainetes õpetatakse lisaks kultuurile erinevatest religioonidest ja religioonist üldisemalt. Härm ja Schihalejev toovad oma artiklis välja, et on neid koole, kus eelistatakse religioone käsitleva aine puhul kasutada riikliku õppekavas pakutud sõnade asemel ("religioon" või "usk") muid nimetusi, näiteks "kultuurilugu" või "filosoofia".³⁴ EHISe andmetel antakse kultuuriga seonduvaid ained 2020/21 õppeaastal 52 koolis.³⁵ Kultuuriga seonduvatel ainetel puudub riiklik õppekava, mis kirjeldaks aine sisu ja eesmärgi. Seega on raske määratleda, mida nendes ainetes täpsemalt õpetatakse.

³³ EHIS 2020. 10.11.2020 seisuga, 01.12.2020 väljavõtte alusel. Kultuurilugu, filosoofiat, usundi, religiooniõpetust õpetavad üldhariduskoolid 2020/21. Vastus Olga Schihalejevi saadetud päringule.

³⁴ Härm, Silja; Schihalejev, Olga. 2019. Isetehtud või riiklik ainekava? Gümnaasiumi usundiõpetuse õpetajate õppesisu valikud. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 75 (2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 91-117. Lk 93.

³⁵ EHIS 2020. 10.11.2020 seisuga, 01.12.2020 väljavõtte alusel. Kultuurilugu, filosoofiat, usundi, religiooniõpetust õpetavad üldhariduskoolid 2020/21. Vastus Olga Schihalejevi saadetud päringule.

2. Varasemalt tehtud uuringud

Siin peatükis toon välja Eestis varasemalt tehtud usulise ja kultuurilise mitmekesisuse teemadel tehtud uuringud, seda nii õpilaste, õpetajate kui ka koolijuhtide hulgas. Uuringud on välja toodud kronoloogiliselt. Ühtlasi on tegu uuringutega, millele tuginedes koostas in raames küsimustiku.

Pille Valk on läbi viinud koolijuhtide ja õpetajate seas küsitlused, mis teostati aastatel 2000–2001. Küsitlustele vastas 163 õpetajast ja 115 koolijuhti. Antud küsimustike eesmärgiks oli ülevaade usundiõpetuse alastest hoiakutest ja ootustest.³⁶ Küsimustikud viidi mõlema grupi peal läbi eraldi. Uuringu põhjal leiti, et 78% õpetajatest ja 74% koolijuhtidest pidasid religiooniõpetust koolis vajalikuks. Religiooniõpetuse järgi ei näinud vajadust 9% õpetajatest ja 18% koolijuhtidest, ülejäänud vastanutel puudus kindel seisukoht. Kui koolijuhtidelt küsiti, miks nende koolis religiooniõpetust ei pakuta, siis enim toodi välja huvipuudust (33 korral), pole pädevaid õpetajaid (28 korral) ning õppekavas pole ruumi (24 korral). Koolijuhtidelt paluti välja tuua põhjused, miks koolis religiooniõpetuse õppimine nii piiratud on. Kõige enam esines seda, et vanemad ja õpilased pole sellest ainekst huvitatud, seejärel, et pädevaid õpetajaid pole piisavalt ja õppekavas pole piisavalt ruumi.³⁷ Õpetajad ja koolijuhid pidasid religiooniõpetuses kõige olulisemateks teemadeks eetikat, maailma religioone ja kultuure.³⁸

Õpilaste hulgas on läbi viidud REDCo (*Religion in Education. A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European Countries*) uuring, mis uuris õpilaste arusaamu religiooni rollist ja olemasolust koolis ja ühiskonnas laiemalt. Teg u oli rahvusvahelise uuringuga, milles osalesid ka Eesti õpilased.³⁹ Eestis vastas REDCo küsimustikule 1208 14-16 aastast õpilast. REDCo uuringute peamiseks eesmärgiks oli

³⁶ Valk, Pille. 2009. *Religiooniõpetus–Mis? Miks? Kuidas?* – Tartu Ülikooli Doktoritöid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 93.

³⁷ *Ibid.* Lk 94-95.

³⁸ *Ibid.* Lk 100.

³⁹ Schihalejev, Olga. 2009. *Options beside 'and no Religion too'–Perspectives of Estonian Youth.* – Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies. Münster: Waxmann, 79-120.

täpsemalt teada saada kooli mõjutustest ehk kuidas erinevad usundiõpetuse kogemused on õpilaste arvamus mõjutanud. Õpilased jagati neljaks grupiks: need õpilased, kes pole usundiõpetust kunagi õppinud (kokku 734 õpilast); õpilased, kelle koolis pole eraldi usundiõpetuse ainet, kuid kool on integreerinud need teemad õppekavasse (kokku 207 õpilast); õpilased, kes on läbinud usundiõpetuse kursuse algklassides (kokku 83 õpilast) ja õpilased, kes õppisid küsimustikul läbiviimise hetkel (või õppeaasta võrra varem) usundiõpetust (kokku 159 õpilast).⁴⁰ 85% vastanutest ei sidunud ennast ühegi religiooniga, 11% õpilastest pidas ennast kristlaseks ning 4% sidusid ennast muude religioonidega.⁴¹ Üldiselt pidasid õpilased religioonialaste teadmiste peamiseks infoallikaks perekonda, seejärel kooli.⁴² Selgus, et enam kui pooled õpilastest ei tea enda sõprade ega ka klassikaaslaste usulistest tõekspidamistest midagi ja ka seda, kas keegi nende klassikaaslastest on mõne religiooni esindaja. Iga neljas vastanutest uskus, et tema klassist puudub usulise taustaga õpilane.⁴³

2012. aastal kirjutas Jana Tiits oma magistritöö algklasside õpetajate isiklike hinnangutest oma mitmekultuuriliste pädevuste kohta. Tegu on kvalitatiivse uurimusega ja andmete kogumiseks viidi läbi kuus intervjuud algklasside õpetajatega.⁴⁴ Õpetajatelt paluti välja tuua erinevaid mitmekultuurilisuse tunnuseid ning esimese tunnuseks tõid enamik intervjuueeritavaid välja õpilase rahvuse. Samuti oli kõigil kuuel õpetajal kogemusi rahvuslike eripärasustega. Tiits leiab, et rahvuslik eripära on õpetaja jaoks selgesti märgatav. Lapse päritolu tuleb välja vanematega suheldes ning klassiruumis, kui õpilane ise sellest räägib. Samamoodi tulevad rahvuslikud eripärasused esile tunni aruteludes, näiteks siis kui räägitakse peredest, reisimisest, sellistel puhkudel ilmneb õpilaste vastustest, kus keegi on sündinud ja elanud jne.⁴⁵ Intervjuude käigus tuli välja, et pooltel õpetajatel (ehk kolmel

⁴⁰ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Options beside 'and no Religion too'—Perspectives of Estonian Youth. —Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies.* Münster: Waxmann, 79-120. Lk 84.

⁴¹ *Ibid.* Lk 85.

⁴² *Ibid.* Lk 88.

⁴³ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Options beside 'and no Religion too'—Perspectives of Estonian Youth. —Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies.* Münster: Waxmann, 79-120. Lk 93.

⁴⁴ **Tiits**, Jana. *Algklasside õpetajate hinnangud oma mitmekultuurilistele pädevustele ja soovitusi õpetajate esma- ning täiendõppeks.* Magistritöö. Tartu Ülikool. Lk 22.

⁴⁵ *Ibid.* Lk 25-26.

õpetajal) oli kogemusi õpilastega, kes torkavad teiste seast silma oma usuliste vaadete poolest. Nimetati näiteks kristlasi ja Jehoova tunnistajatest õpilasi.⁴⁶

Aastatel 2012-2015 viidi läbi Soome, Rootsi ja Eesti 3., 6. ja 9. klasside peal uuring CARDIPS (*Cultural and Religious Diversity in Primary Schools*). Uurimuse eesmärgiks oli kaardistada õpilaste arusaamu religioossest ja kultuurilisest mitmekesisusest igapäevases kontekstis (koolis, kodus ja eakaaslaste seas).⁴⁷ Küsimustikus uuriti laste kultuurilise ja religioosse identiteedi ja tavade kohta, õpilaste kogemusi kiusamise ning nende põhjuste kohta ja õpilaste kogemusi ning suhtumisi erinevustesse koolis ja väljaspool kooli.⁴⁸ Igale klassile koostati eraldi küsimustik. Eestis viidi küsimustik läbi aastatel 2014-2015 ja küsimustikule vastas 713 õpilast.⁴⁹

Annegret Suvi kirjutas oma magistritöö õpilase usulisest eripärast tulenenud olukordadest mitmekultuurilises klassikollektiivis. Töös kasutati kvalitatiivset uurimismeetodit ning andme kogumise viisiks oli intervjuud kuue klassiõpetajaga, kelle klassis õpib või on õppinud mõnda usku kuuluv õpilane.⁵⁰ Intervjuude käigus selgus, et õpetajad on kogemusi Jehoova tunnistajatest õpilastega kui ka kristlust, judaismi, islami, baptismi ja maausku õpilaste õpetamisega.⁵¹ Suurem osa intervjuueeritavatest tundis, et neil olid juba piisavad teadmised õpilase usu kohta ning nad ei pidanud ennast sellega täiendavalt kurssi viima.⁵² Viis õpetajat kuuest arvas, et usulised veendumused pole õpikeskkonda

⁴⁶ **Tiits**, Jana. *Algklasside õpetajate hinnangud oma mitmekultuurilistele pädevustele ja soovitusi õpetajate esma- ning täiendõppeks*. Magistritöö. Tartu Ülikool. Lk 28.

⁴⁷ **Kuusisto**, Arniika; **Straarup**, Jörgen; **Schihalejev**, Olga; **Kallioniemi**, Arto; **Vikdahl**, Linda. 2018. *Theoretical and methodological perspectives to studying religious and cultural diversity in Finnish, Swedish and Estonian comprehensive schools*. – Research on Religious and Spiritual Education, Vol. 12. Münster: Waxmann, 31-45. Lk 31.

⁴⁸ **Schihalejev**, Olga; **Kuusisto**, Arniika; **Vikdhal**, Linda; **Kallioniemi**, Arto. 2020. Religion and Children's Perceptions of Bullying in Multicultural Schools in Estonia, Finland and Sweden. – *Journal of Beliefs & Values*, 41:3, 371-384. Lk 375.

⁴⁹ **Kuusisto**, Arniika; **Straarup**, Jörgen; **Schihalejev**, Olga; **Kallioniemi**, Arto; **Vikdahl**, Linda. 2018. *Theoretical and methodological perspectives to studying religious and cultural diversity in Finnish, Swedish and Estonian comprehensive schools*. – Research on Religious and Spiritual Education, Vol. 12. Münster: Waxmann, 31-45. Lk 37.

⁵⁰ **Suvi**, Annegret. 2019. *Õpilase usulisest eripärast tulenenud olukorrad mitmekultuurilises klassikollektiivis klassiõpetajate kogemuste põhjal*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Lk 20.

⁵¹ *Ibid.* Lk 23.

⁵² *Ibid.* Lk 25.

mõjutanud ning kaasõpilastega on eripärasuste teemal räägitud, seega on õpilased neist teadlikud ja on kaasõpilaste suhtes tolerantse.⁵³

Tuginedes siin peatükis välja toodud uuringutele ja nende uuringute tulemustele, mida kajastan täpsemalt järgmises peatükis, püstitasin oma töö raames uurimisküsimused ning hüpoteesid. Samuti kasutasin nendest uuringutest REDCo uuringut, CARDIPSi uuringut ja Pille Valgu uuringut, et töötada välja ka enda küsimustikku.

Kuna viimasest direktorite peal tehtud uuringust on möödas 20 aastat, siis oleks ka oluline ka seda sihtgruppi uuesti uurida. Direktorid on oluline grupp, mida uurida, sest koolijuhtide initsiatiivil luuakse koolis keskkond, mis aktsepteerib õpilaste eripärasusi ja keskkond, mis on avatud muutustele. Lisaks vastutavad koolijuhid selle eest, kas koolides pakutakse usundiõpetust või mitte.

⁵³ **Suvi**, Annegret. 2019. *Õpilase usulisest eripärast tulenenud olukorrad mitmekultuurilises klassikollektiivis klassiõpetajate kogemuste põhjal*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Lk 26-27.

3. Tulevase magistritöö uurimisküsimused ja hüpoteesid

Siin peatükis toon välja enda tulevase magistritöö uurimisküsimused ning hüpoteesid. Bakalaureusetöös oli tarvis välja töötada magistritöö uurimisküsimused ja hüpoteesid seetõttu, kuna nende põhjal koostan küsimustiku. Siin peatükis esinevatele uurimisküsimustele ja hüpoteesidele vastan alles magistritöös, siis kui olen saanud üldistatavad tulemused koolijuhtide arusaamadest. Küll aga on võimalik lugeda bakalaureusetöö uurimisküsimustest metoodika peatüki all.

See peatükk on üles ehitatud nii, et esmalt on antud uurimisküsimused, seejärel uuringud ja nende tulemused, mille põhjal olen sõnastanud hüpoteesid. Hüpoteesid on seotud küsimustikus esitatud küsimustega. Kui ma olen küsimuse sõnastamiseks kasutanud mõnda eelpoolkirjeldatud uuringut, kirjutan, millistest uuringutest ma need küsimused leidsin ja kuidas ümber sõnastasin.

Uurimisküsimused on järgmised:

1. Millist usulist ja kultuurilist mitmekesisust piirkonnas esineb ja kui oluliseks peetakse usulist ja kultuurilist mitmekesisust? Kui suurt rolli mängib see kooli igapäevases töös?
2. Millist religioonialast haridust peetakse koolis kohaseks? Milliseid omadusi ja oskusi peetakse oluliseks *usundiõpetuse* õpetaja juures?
3. Kuidas ja milles väljendub kultuuriline või usuline mitmekesisus koolis? Kuivõrd väärtustatakse koolis seda, et õpilased saaksid oma usulist või kultuurilist mitmekesisust koolis väljendada?

Esimese uurimisküsimuse hüpoteesid on järgnevad:

H1–Eesti õpilaste seas läbi viidud REDCo uuringust selgus, et koolides, kus on õppekavasse integreeritud usundiõpetus, kus religioon ja usuline mitmekesisus on ühtlasi nähtavamad, väärtustati õpilaste poolt religioonidest õppimist kõrgemalt.⁵⁴ Seega on põhjust oletada, et usulist ja kultuurilist mitmekesisust ei peeta oluliseks koolides, kus usulist ja

⁵⁴ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of school*. Doktoriväitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 136.

kultuurilist mitmekesisust ei ole või seda ei teadvustata. Küll aga piirkondades, kus usulist ja kultuurilist mitmekesisust märgatakse, peetakse koolis seda teemat tähtsamaks ja prioriteetsemaks võrreldes homogeensete piirkondadega ning seetõttu pakutakse koolis ka usundiõpetust.

H2–Jana Tiits palus oma magistritöös intervjueeritavatel õpetajatel välja tuua, kuidas nad hindavad õpetajakoolituse efektiivsust mitmekultuuriliste pädevuste edendajana. Vastused jagunesid kaheks. Osa õpetajatest oskas tuua oma õpingutest ainult üksikuid näiteid ainetest, kus antud teemasid käsitleti ning teine pool õpetajatest õpetajakoolituses selle valdkonnaga kokku ei puutunud. Osa õpetajatest kinnitas, et mitmekultuurilisuse aspektidele peaks õpetajakoolituses põhjalikumalt käsitlema. Kuid mitmed intervjueeritavad tunnistasid, et nad ei osanud selle tähtsust oma õpingute ajal hinnata, ning osad õpetajad tundsid, et nad ei jäänud õpingute ajal ega ka töötades millestki olulisest ilma, vaid arvatakse, et probleemiga on mõistlik tegeleda siis, kui see aktualiseerub.⁵⁵ Toetudes sellele uuringule, saab püstitada hüpoteesi, et kui koolides ei peeta usulist ja kultuurilist mitmekesisust oluliseks, siis ei keskenduta ka sellele, et õpetajaid vastavalt koolitatakse.

Tuginedes nendele kahele hüpoteesile sõnastasin järgmised küsimused:

1. Milliseid rahvuseid lisaks eestlastele esineb Teie kooli piirkonnas (Teie arvates)? Siin küsimuses on vastusevariantideks seitse Eestis enamlevinud rahvust (vt peatükk 1.2.). Samuti on vastajatel võimalik lisada ka teisi rahvusi.
2. Milliseid religioone esineb Teie kooli piirkonnas (Teie arvates)? Selles küsimuses oli võimalik valida Eestis enamlevinud religioonide vahel (vt peatükk 1.2.): kristlaste, moslemite, maa-või taarausuliste ja Jehoova tunnistajate vahel. Samuti on võimalik lisada ka muid variante.
3. Kui oluliseks peetakse koolis usulist ja kultuurilist mitmekesisust võrreldes teiste teemadega, millega tuleb koolis arvestada või tegeleda? Selle küsimuse vastusest tulenevalt avanes ka järgmine küsimus: palun täpsustage, mida Teie koolis tehakse, et teie kooli õpetajad saaksid kultuurilise ja usulise mitmekesisusega hästi hakkama. Millist ettevalmistust oleks veel vaja? See

⁵⁵ **Tiits, Jana.** *Algklasside õpetajate hinnangud oma mitmekultuurilistele pädevustele ja soovitusi õpetajate esma- ning täiendõppeks.* Magistritöö. Tartu Ülikool. Lk 52-53.

küsimus avaneb juhul, kui valitakse, et usuline ja kultuuriline mitmekesisus on koolis kas prioriteetne või sama oluline kui paljud teised teemad. Tegu on avatud küsimusega.

H3–Olga Schihalejevi usundiõpetuse õpetajatega tehtud süvaintervjuude käigus selgus, et 6-st õpetajast ainult 1 küsis oma õpilaste käest nende religioossete vaadete kohta. Üldiselt õpetajad ei teadnud enda õpilaste religioossete veendumuste või kuuluvuse kohta midagi, ent vahel kerkisid need tunni jooksul esile.⁵⁶ Samuti tuli Annegret Suvi magistritöö intervjuudes välja, et õpilaste taustast saadakse ka läbi vanemate, kas kooli sisseastumisel või annavad vanemad sellest eraldi teada. Suvi poolt läbiviidud intervjuude käigus selgus, et 4 õpetajat 6-st on saanud õpilase taustast vanemate kaudu. Ühel juhul saadi teada õpilase enda käest ning üks õpetaja sai teada lapsevanema riietuse järgi.⁵⁷ Toetudes nendele kahele uuringule, on põhjust arvata, et õpilase usulise ja kultuurilise tausta kohta ei uurita süstemaatiliselt, küll aga tuleb see välja tundides toimuva arutelu käigus.

Selle hüpoteesi põhjal lisasin küsimustikku küsimuse, mille eesmärgiks on teada saada, kuidas saadakse teada õpilaste usulisest taustast. Küsimuse sõnastasin järgmiselt: kuidas saate teada õpilaste kultuurilisest või religioosset taustast? Vastajatel on võimalik valida järgmiste väidete vahel:

- Kui vähegi võimalik püüame koolis seda küsimust vältida (võimalik konflikti allikas, isiklik asi jne);
- Õpilase usuline ja kultuuriline taust pole kooli kontekstis oluline;
- Õpilaste usulist ja kultuurilist tausta ei uurita süstemaatiliselt, kuid see võib ilmned juhuslikult tunnis vestluse käigus;
- Kooli sisse astudes küsitakse, kas õpilasel on usulisi ja kultuurilisi eripärasid, millega peab koolis arvestama.

H4–REDCo uuringus selgus, et üldiselt Eesti õpilased religiooniga seotud teemadel ei räägi ning kõige vähem räägivad õpilased usust teiste õpilaste ja koguduse liikmetega.

⁵⁶ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Challenges in Creating Respect for Diversity–Estonian Teachers and Religious Diversity*. – Teachers Responding to Religious Diversity in Europe. Researching Biography and Pedagogy. Münster: Waxmann, 41-53. Lk 45.

⁵⁷ **Suvi**, Annegret. 2019. *Õpilase usulisest eripärast tulenenud olukorrad mitmekultuurilises klassikollektiivis klassiõpetajate kogemuste põhjal*. Magistritöö. Lk 23.

Ühtlasi 4 õpilast 5-st rääkis religioossetel teemadel oma pere, sõprade ja klassikaaslastega vähem kui kord kuus. Samas need õpilased, kes olid usundiõpetust õppinud, rääkisid religioossetel teemadel oma perekonnaga, klassikaaslastega ja õpetajatega tihedamini, võrreldes nende õpilastega, kes ei olnud usundiõpetust õppinud.⁵⁸ Seega on alust arvata, et üldiselt õpilased koolis oma usust ei räägi, küll aga kui neil tekib sellega seoses küsimusi ja nad soovivad sellest rääkida, siis koolis räägitakse sellest eelkõige oma klassikaaslastega.

Koostasin küsimustikku küsimuse, kus on võimalik määratleda need koolitöötajad, kelle poole õpilased üldjuhul pöörduvad, kui neil on mitmekesisusega seotud dilemma või küsimus. Võimalik on valida direktori, kaplani, klassijuhataja, klassikaaslaste ja koolipsühholoogi vahel, lisaks on võimalus valida vastust, et koolis pole sellelaadset küsimust olnud. Ühtlasi on küsimuses etteantud situatsioonid või dilemmad, millest õpilane soovib rääkida. Nendeks on: et rääkida eksistentsiaalsetest muredest, kui klassikaaslased kiusavad teda tema tausta pärast, kui soovib lahendada usulise praktikaga küsimusi, et rääkida oma usulistest toidueelistusest, kui soovib nõu küsida enda usuga seotud küsimustes, kui ta tuleb erinevast kultuurist ja tal on raske siinse koolielu ja kultuuriga kohaneda.

Antud küsimuse vastusevariandid on loodud uuringu CARDIPS küsimustiku põhjal. CARDIPSi küsimustikus oli kaks küsimust sõnastatud järgmiselt: “Kellega sa räägid usust või muudest eluküsimustest?” ja “Kelle poole sa pöördud, kui sul on raske või mingi asi vajab järelemõtlemist?”⁵⁹ Nendest kahest küsimusest genereerisin välja vastusevariandid: kui õpilane soovib rääkida eksistentsiaalsetest muredest ning soovib lahendada usulise praktikaga küsimusi ning soovib nõu küsida usuga seotud küsimustes.

Viisin ühe kooli õppealajuhataja ja kaplaniga, läbi struktureerimata ekspertintervjuu. Soovisin saada Triin Käpalt nõu, millised võiksid olla need probleemid, millega erineva usulise või kultuurilise taustaga õpilased koolis silmitsi seisavad. Ehk täpsemalt, millised on need probleemid, millega õpilased klassijuhataja, direktori, klassikaaslaste või muude koolitöötajate poole pöörduvad. Sellest vestlusest sain enda

⁵⁸ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of school*. Doktoriväitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 112.

⁵⁹ CARDIPS. *Küsimustik 9. klassile*. Käsikiri. Küsimused 20 ja 21.

küsimusse variandi selle kohta, kelle poole pöörduvad õpilased siis, kui nad kolivad välismaalt Eestisse ja neil on vaja abi koolielu ja siinse kultuuriga kohanemisel.

H5–CARDIPSi uuringus küsiti õpilastelt, mis põhjustel neid koolis kiusatakse, selgus, et 11% õpilastest kogevad kiusamist tihti ja 41% õpilastest kogevad kiusamist aeg-ajalt. Õpilased tunnevad, et neid kiusatakse pigem nähtavate ja väliste tegurite tõttu, näiteks välimuse, riietuse ja nende sõprade pärast, kui nende tausta või religioossuse pärast.⁶⁰ Tuginedes nendele tulemustele, on alust arvata, et koolijuhid tajuvad, et usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolides probleeme otseselt ei tekita, õpilased saavad üksteisega hästi hakkama ning kaasõpilastesse suhtutakse tolereerivalt.

Selle hüpoteesi põhjal koostasini kaks küsimust (mõlemad küsimused on avatud küsimused):

1. Mis võimalusi ja probleeme on esile kerkinud seoses usulise ja kultuurilise mitmekesisusega?
2. Kuidas suhtuvad õpilased üldiselt endast kultuuriliselt ja usuliselt erinevatesse õpilastesse? Antud küsimus sai inspiratsiooni CARDIPSi uuringust, kus oli küsimus sõnastatud nii: “Võimalik, et sinu kaaslaseid on kiusatud. Mida mõtled järgnevast?”.⁶¹

H6–Jana Tiits viis oma magistritöö raames kuue algklassi õpetajaga intervjuu, teemaks, kuidas õpetajad ise hindavad oma mitmekultuurilisi pädevusi ja milliseid soovitusi nad annaks teistele õpetajatele. Kui õpetajatelt küsiti, kuidas toimub õppetöö planeerimine ja läbiviimine mitmekultuurilise klassi puhul, siis jagunesid vastused kaheks. Pooled õpetajad tundsid, et nad peaksid püüdma arvestada kõigi õpilaste eripäradega, samas nad seda teha ei suuda ja see teeb neid murelikuks. Teine pool õpetajatest ei näe otsest vajadust arvestada õpilaste eripäradega ning seetõttu ka midagi erilist ette ei võta. Kõige vähem arvestatakse õpilaste keeleliste eripäradega. Erineva emakeelega õpilaste puhul eeldatakse, et laps kohaneb eestikeelses keskkonnas ja õpetajad ei tee erilisi pingutusi õppetöö

⁶⁰ Schihalejev, Olga; Kuusisto, Arniika; Vikdhal, Linda; Kallionemi, Arto. 2020. Religion and Children's Perceptions of Bullying in Multicultural Schools in Estonia, Finland and Sweden. – *Journal of Beliefs & Values*, 41:3, 371-384. Lk 376.

⁶¹ CARDIPS. *Küsimustik 9. klassile*. Käsikiri. Küsimus 18.

individualiseerimiseks.⁶² Tuginedes antud uuringule, püstitasin hüpoteesi–igapäevases õppetöös ja -materjalides õpetajad ning koolijuhid erineva kultuuritaustaga õpilaste puhul muudatusi teevad vaid erandjuhtudel.

Selle hüpoteesiga kokkukäiva küsimuse võtsin RITA-RÄNDE projekti raames kirjutatud juhendist. Küsimus on järgmine: “Kuidas peegeldub õpilaste kultuuriline eripära igapäevases õppetegevuses ja õppematerjalides?”⁶³

Teise uurimisküsimuse hüpoteesid:

H1–Pille Valgu 2001. aasta küsitluses, mis viidi läbi õpetajate seas, selgus, et 72% õpetajatest pooldab usundiõpetust valikulise ainena ning 22% kohustusliku ainena. Valikaine pooldajad rõhutasid, et õpilastele tuleks anda valikuvabadus (39 korral) ning ühtlasi viidati ka usuvabaduse põhimõttele (31 korral). Kohustusliku aine pooldajad tõstsid esile seda, et religioonialast haridust peaks andma kõikidele õpilastele (17 korral).⁶⁴ EUU 2015. aasta uuringust selgus, et eestlased eelistavad munitsipaalkoolides usundiõpetust pigem gümnaasiumiosas, seda kas põhi- või valikainena. Küsimuse "Millistes kooliastmetes peaks religiooniõpetuse aine kuuluma põhiainetes hulka, millistes valikainetes hulka ja millistes ei peaks seda õppeainet üldse õpetama?" vastustest on näha, et mida vanemad on lapsed, seda suurem hulk vastanutest leidis, et lapsed on valmis läbima religioonialast kursust. Nimelt pooldab lasteaias religiooniõpetust valikainena 11,7% vastanutest, põhiaainena 5,2% ning 75,2% vastanutest leiab, et lasteaias ei peaks üldse religiooniõpetust andma. Ent gümnaasiumis jaotuvad protsendid järgmiselt: valikainena 54,8%, põhiaainena 12,2% ja üldse mitte 27,4%.⁶⁵ Nendele kahele uuringule toetudes võib arvata, et koolijuhid soosivad usundiõpetust vabatahtliku ainena.

Selle hüpoteesi kohaselt sõnastasin küsimuse, millel oli ette antud skaala (täiesti nõus, pigem nõus, ei ühte ega teist, pigem ei ole nõus ning pole üldse nõus). Küsimus ise on

⁶² **Tiits**, Jana. *Algklasside õpetajate hinnangud oma mitmekultuurilistele pädevustele ja soovitusi õpetajate esma- ning täiendõppeks*. Magistritöö. Tartu Ülikool. Lk 32.

⁶³ **Kirss**, Laura; **Järv**, Sandra. 2020. *Meie mitmekeelne- ja kultuuriline kool: hindamisjuhend koolipidajale ja koolijuhile*. Lk 14.

⁶⁴ **Valk**, Pille. 2009. *Religiooniõpetus–Mis? Miks? Kuidas?* – Tartu Ülikooli Doktoritööd. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 99.

⁶⁵ **Käpp**, Triin. 2018. Kristlike koolide roll liberaalses ühiskonnas Eesti näitel. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 73(2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 89-111. Lk 96-97.

sõnastatud järgmiselt: kuivõrd nõustute järgmiste väidetega? Ning vastuse variantideks lisasin:

- Usundiõpetus peaks olema kõigile kohustuslik;
- Usundiõpetus peaks olema vabatahtlik;
- Usundiõpetus pole vajalik, sest teistes riikliku õppekava ainetes käsitletakse religioone piisavalt (nt ajaloo, ühiskonnaõpetuses, inimeseõpetuses jne);
- Religioonilased teadmised on tänapäeval vähe olulised;
- Meil on koolis valikaineid, mis käsitlevad neid teemasid juba piisavalt (kultuurilugu jms).

Selle küsimuse vastused tuginesid REDCo küsimustikule. REDCo küsimustikus oli küsimus sõnastatud järgmiselt: “Kuidas Sa suhtud erinevatesse usundiõpetuse mudelitesse?”.⁶⁶ Võtsin enda küsimustikku üle järgmised valikud:

- “Usundiõpetuse õppimine peaks olema vabatahtlik”. See variant on jaotatud kaheks eraldi väiteks. Esiteks, usundiõpetus peaks olema kõigile kohustuslik ja teiseks, usundiõpetus peaks olema vabatahtlik.
- “Religioonil ei tohi koolis olla mingit kohta”. Selle vastusevariandi sõnastasin ümber nii, et seos usulise hariduse andmisega oleks selgem. Uueks sõnastuseks sai, et religioonilased teadmised on tänapäeval vähe olulised.
- “Religiooniõpetust eraldi õppeainena pole vaja. Kõike, mida on vaja religiooni kohta teada, käsitletakse teistes ainetes (nt kirjandus, ajalugu jt)”. Antud küsimuse sõnastuses tegin väikesed muudatused, aga sisuliselt jäi see samaks. Lisaks teema kaetusele põhiainetes lisasin variandi, kus oli öeldud, et koolis on juba piisavalt valikaineid, mis käsitlevad juba antud teemasid piisavalt.

H2–Soomes viidi läbi küsitlus 44 religioonipedagoogika eriala tudengi peal, kus paluti nimetada viis kõige olulisemat religiooniõpetuse õpetaja pädevust ning tehes seda tähtsuse järjekorras. Üldiselt toodi välja need omadused, mis on üldistatavad lihtsalt õpetaja ametile endale kui konkreetsele usundiõpetuse õpetajale. Kolmeks populaarsemaks

⁶⁶ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of school*. Doktoriväitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 223. Väited 26, 28 ja 30.

pädevuseks olid teema valdamine, empaatia ja suhtlemisoskus. Martin Ubani leiab, see et teema valdamist toodi kõige rohkem esile, on loogiline, kuna aineõpetajad on spetsialiseerunud oma erialale.⁶⁷ 2015. aastal uuendati Tartu Ülikoolis õpetajahariduse õppekavasid, sellele eelnes laiahaardeline uuring, milles küsitleti koolijuhte ning uuriti koolide vajadusi. Uuringus ilmnas, et õpetajatel (nt kunsti-, käsitöö-, muusika-, tööõpetuse, saksa keele jt) ei tule täiskoormust kokku. Koolijuhtide poolt saadud tagasisidest tulenevalt loodi õppekavad (nt võõrkeeleõpetaja magistriõppekava), mille läbides on lõpetajal võimalus töötada mitme aineõpetajana.⁶⁸ Nendele kahele uuringule tuginedes sõnastasin hüpoteesi, usundiõpetuse õpetaja juures peetakse oluliseks seda, et õpetajal oleks vastav haridus ning ta oskab lisaks usundiõpetusele ka muud õppeainet anda.

Soovin oma küsimustikus teada, milliste kriteeriumite järgi õpetajaid valitakse ning millist usulist tausta peetakse õpetajate puhul oluliseks. Sõnastasin järgnevad küsimused:

1. Milline usuline taust tuleks usundiõpetuse õpetajale kasuks ning milline kahjuks? Siin on vastajatele ette antud likert skaala: tuleb kasuks, pigem kasuks, ei ole vahet, pigem kahjuks ja kahjuks. Usulise tausta valik on järgmine:
 - kristlane;
 - budist;
 - moslem;
 - maausuline/taarausuline;
 - satanist;
 - Jehoova tunnistaja.

Esimesed neli usulist tausta andsin tuginedes rahvaloendusele (vt peatükk 1.2.). Satanisti ning Jehoova tunnistaja lisasin variantideks, kuna võib eeldada, et tegu on kõige vastakamaid tundeid tekitavate religioonidega ja seetõttu soovin ka teada, kuidas suhtuvad vastanud sellesse, kui usundiõpetust annaks näiteks satanist või Jehoova tunnistaja.

⁶⁷ **Ubani**, Martin. 2012. What characterises the competent RE teacher? Finnish student teachers' perceptions at the beginning of their pedagogical training. – *British Journal of Religious Education*, 34:1, 35-50. Lk 40.

⁶⁸ **Pärismaa**, Sirje. 2015. Õpetajaharidus ülikoolides muutub paindlikumaks. – *Õpetajate Leht*. URL: <https://opleht.ee/2015/06/opetajaharidus-ulikoolides-muutub-paindlikumaks/> (vaadatud 23.04.2021).

2. Järgmise küsimuse sõnastasin kahel viisil, olenevalt kas vastaja puhul on tegu usundiõpetuse õpetajaga või mitte. Kui vastaja on usundiõpetuse õpetaja (+ muu aine õpetaja), siis avaneb tal küsimus, kus on ette antud stsenaarium, kui minnakse koolist ära ja on vaja leida endale asendaja, siis milliste kriteeriumite järgi seda tehakse. Aga kui vastaja on koolijuht, siis avaneb küsimus, milliste kriteeriumite järgi usundiõpetuse õpetajaid valitakse. Vastusevariantideks lisasin, kas õpetajal on vastav haridus või õpetaja oskab lisaks usundiõpetusele anda ka muud õppeainet. Vastajal on võimalus valida mõlemat varianti korraga.

Kolmanda uurimisküsimuse hüpoteesid:

H1–Nii põhikooli kui ka gümnaasiumi riiklikus õppekavas on kirjas, et õpilastes kujundatavateks üldpädevusteks on väärtustada teiste maade ja rahvaste kultuuripärandit ning hinnata kultuurilist mitmekesisust, sealhulgas austada ühiskondlikku mitmekesisust, religioonide ja rahvuste eripära.⁶⁹ Seega toetudes riiklikule õppekavale, on põhjust arvata, et vastajad leiavad, et nende kool õpetab õpilasi mõistma endast erinevaid inimesi, kultuure ja religioone. Tuginedes sellele, et ainult erakoolis on konfessionaalse usuõpetuse andmine lubatud⁷⁰, siis on usulist kasvatust pakuvad koolid on üldiselt kristlikud erakoolid või waldorfkoolid, aga munitsipaalkoolides usulist kasvatust ei pakuta.

Selle hüpoteesi põhjal sõnastasin küsimuse, mille vastuse puhul on võimalik kasutada likert skaalat (täiesti nõus, pigem nõus, ei ühte ega teist, pigem ei ole nõus ning pole üldse nõus). Küsimus on sõnastatud järgmiselt: kuivõrd nõustute järgmiste väidetega? Vastuse variandid olid järgmised:

- Meie kool annab õpilastele teadmisi erinevatest religioonidest ja kultuuridest;
- Meie kool annab õpilastele võimaluse arutleda usu ja kultuuriga seotud teemadel;
- Meie kool pakub usulist kasvatust;

⁶⁹ Põhikooli riiklik õppekava. 2011. § 4 lg 4. <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv> (vaadatud 21.04.2021).

⁷⁰ Erakooliseadus. 2019. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130052012002?leiaKehtiv> (vaadatud 25.02.2021).

- Meie kool õpetab mõistma endast erinevaid inimesi (sh religioosseid) ja kultuure.

Antud küsimus on adapteeritud REDCo uuringu küsimustikust. REDCo uuringus oli küsimus järgmine: “Millised on Sinu kogemused religioonist koolis? Kuivõrd Sa nõustud, et:...”.⁷¹ Võtsin enda küsimustiku üle järgmised vastusevariandid:

- “Koolis saan ma teadmisi erinevate religioonide kohta”;
- “Koolis õpin ma lugupidavalt suhtuma kõigi religioonide esindajatesse”;
- “Koolis saan ma arutleda religiooniga seotud küsimuste üle erinevatest vaatepunktidest lähtuvalt”;

Need variandid sõnastasin ümber nii, et need oleksid kohased koolijuhtidele vastamiseks ning hõlmaks lisaks religioonile ka kultuuride tundmaõppimist jms. Lisaks lisasin variandi, et kool pakub usulist kasvatust.

H2–REDCo uuringus selgus, et Eesti õpilased leidsid, et koolis oleks aktsepteeritav väljendada oma usulist kuuluvust kandes tagasihoidlikke usulisi sümboleid ning aktsepteeritav oleks ka oma usulistel pühadel koolist puududa. Samas olid õpilased tugevalt vastu sellele, et koolis peaks olema eraldi ruum palvetamiseks ja vabatahtlikud jumalateenistused võiksid olla koolielu osaks. Ühtlasi mitmed vastanud ei soosinud spetsiaalset koolitoidu menüüd religioossetele õpilastele.⁷² Suvi magistritöös selgus, et intervjueeritavatest õpetajatest nelja õpetaja sõnul kuuest ei ole olnud usulise taustaga õpilastel erisoove (seoses päevakava, toitumise ja tähtpäevadega) ning nende õpetajate vastustest tuli välja, kus vaatamata usu toidu reeglistikule, õpilane sõi siiski koolis sealihaga. Toiduga seotud erisoove tõid välja kaks õpetajat ning nad tõdesid, et moslemist õpilaste puhul tehti varasemalt lastevanematega kokkulepe, et kas õpilased jätavad koolitoidu söömata või võtavad ise toidu kaasa.⁷³

⁷¹ **Schihalejev**, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of school*. Doktoriväitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 221. Väited 3-5.

⁷² **Schihalejev**, Olga. 2009. *Options beside 'and no Religion too'—Perspectives of Estonian Youth. – Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies*. Münster: Waxmann, 79-120. Lk 98

⁷³ **Suvi**, Annegret. 2019. *Õpilase usulisest eripärast tulenenud olukorrad mitmekultuurilises klassikollektiivis klassiõpetajate kogemuste põhjal*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Lk 31.

Seega on põhjust oletada, et koolis on usulised eripärad aktsepteeritavad ainult teatud määral, näiteks kui tegu on tagasihoidlike usuliste sümbolitega või kui õpilased soovivad usulistel pühadel puududa.

Selle hüpoteesi põhjal koostas valikvastustega küsimuse. Tegu on küsimusega, millel on kaks skaalat. Esimeses skaalas on võimalik valida, kui tihti antud erisusi on koolis esinenud ja teisel skaalal on võimalik valida, kui aktsepteeritav see oleks. Küsimuse vastuse variandid on järgmised:

- kes kannavad usulisi sümboleid
- kelle usk seab toidupiiranguid
- kes puuduvad koolist seoses usuliste ja kultuuriliste pühadega

Antud küsimuse adapteerisin CARDIPSi küsimustikus, kus oli küsimus sõnastatud nii: “Usund võib koolis avalduda mitmel viisil. Kujuta ette, et SINA otsustad kooli asjade üle. Mida arvad järgmistest asjadest?”⁷⁴ ning võtsin sealt mõned valikvastused ka enda küsimustikku üle. Nendeks olid:

- “koolitoidu korraldamisel peaks arvestama õpilaste usuliste tõekspidamistega”;
- “õpilastel peaks olema õigus kanda väikeseid usulisi sümboleid (näiteks kaelaehe)” ning “õpilastel peaks olema koolis õigus kanda silmatorkavaid ususümboleid (nt peakate)”;
- “õpilased peaksid saama koolist oma usuliste pühade tõttu puududa”;
- “vabatahtlikud usulised sündmused (näiteks palvehetked vahetunnil) võiksid kuuluda koolielu juurde”.

H3–EUU 2020 tulemustest selgus, et 19% vastanutest peab ennast usklikuks ning 24% vastanutest on mittereligioossed inimesed. Religiooni suhtes ükskõiksed olid 22% vastanutest.⁷⁵ Toetudes rahvastikule vähesele seotusele religiooniga, on põhjust eeldada, et usuga tugevalt seotud praktikaid esineb koolis harvemini kui usuga kaudselt seonduvaid

⁷⁴ CARDIPS. *Küsimustik 9. klassile*. Käsikiri. Küsimus 24.

⁷⁵ Eesti Uuringukeskus. 2021. *Elust, usust ja usuelust 2020*. http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf (vaadatud 19.04.2021).

praktikaid. Näiteks eelistatakse jõulude ajal pidada jõuluaktus kirikus, aga seda ilma jumalateenistusega. Kuna muude religioonide kohti või pühapaikad on Eestis vähem või need asuvad koolidest kaugemal (nt hiied), siis nendega on koolidel vähem kokkupuuteid.

Antud hüpoteesile toetudes sõnastasin küsimuse, kus on võimalik valida erinevate usuliste talituste vahel. Küsimus on sõnastatud järgmiselt: millistest usulistest talitustest kool osa võtab või on võtnud? Vastajatel on võimalus valida mitu varianti:

- õpilased on käinud väljasõiduna mõnda hiide külastamas;
- kool võtab osa jõulujumalateenistusest;
- kooli jõuluaktus peetakse kirikus, aga ilma jumalateenistusega;
- Kirikuõpetaja külastab kooli ja räägib oma usust;
- Teiste religioonide esindajad külastavad kooli ja räägivad enda usust.

Samuti lisasin enda küsimustiku ka küsimuse selle kohta, millised mitmekultuurilise hariduse tegevused ja üritused on koolis hästi käima läinud? Milliseid muutusi võiks selles valdkonnas teha? See küsimus on pärit RITA-rände projekti raames tehtud juhendist “Meie mitmekeelne ja -kultuuriline kool: hindamisjuhend koolipidajale ja koolijuhile”. Juhendis oli küsimus sõnastatud järgmiselt: Millised mitmekultuurilise hariduse tegevused on meie koolis hästi käima läinud (nt keelenädalad, rahvustoidupäevad vms)?”⁷⁶

⁷⁶ Kirss, Laura; Järv, Sandra. 2020. *Meie mitmekeelne- ja kultuuriline kool: hindamisjuhend koolipidajale ja koolijuhile*. Lk 13.

4. Küsimustiku ülesehitus

Nagu eelpool mainitud, on tegu eeluuringuga, mille eesmärgiks on välja töötada usaldusväärne küsimustik, et kaardistada Eesti koolijuhtide suhtumist kultuurilisse ja usulisse mitmekesisusse, kui tähtsaks nad peavad mitmekesisust ja milles see nende koolis väljendub.

Eeluuringu küsimustiku väljatöötamiseks kasutasin varasemaid uuringuid ja allikaid, mille põhjal koostas ma uurimisküsimused ja hüpoteesid. Seejärel koostas hüpoteeside ja varasemate uuringute pealt omakorda ankeetküsimustiku küsimused.

Küsimustiku koostamise protsess võttis oodatust kauem aega, sest küsimusi oli vaja kohandada nii, et need hõlmaks mitmekesisuse religioosseid kui ka kultuurilisi aspekte. Ühtlasi oli tarvis kohandada ja sõnastada ümber neid küsimusi, mis võtsin üle teistest uuringutest, et need sobiks sihtgrupile.

Põhirõhk küsimustikus oli kommentaaridel ja vastusevariandil “muu”, sest nende põhjal saan teada, milliste kohtade peal tekkisid vastajatel raskused, milliseid küsimusi ja vastuseid peaks kohandama. Ühtlasi avatud küsimuste puhul saan valikvastustega küsimustele lisada juurde vastusevariante ja kohandada neid küsimusi ümber valikvastustega küsimusteks. Samuti olid abiks iga lehekülje lõpus kommentaaride koht, kuhu palusin kirjutada, kui mõne küsimusega tekkis raskusi või mida peaks küsimustiku juures muutma.

Küsimustiku jaotasin teemade kaupa neljaks. Esimeseks teemaks on üldandmed (vt Lisa 1), mis hõlmavad vastaja sugu, tööstähti jms. Teiseks teemaks on usundiõpetuse õpetamine (vt Lisa 2), kus keskenduvad küsimused sellele, milline usundiõpetuse vorm oleks aktsepteeritav ja millised kriteeriumid mängivad rolli õpetaja valimisel. Kolmandaks gruppiks on usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis (vt Lisa 3), selle alateema eesmärgiks on välja selgitada, millist rolli mängib kool õpilaste maailmavaadete kujunemisel ning mis võimalused on koolis õpilastele, kellel on erinev usuline või kultuuriline taust. Neljandaks ja viimaseks teemaks on usulised sümbolid ja talitlused koolis (vt Lisa 4), see rühm keskendus põhiliselt sellele, milliseid usulisi talitlusi ja kultuurilisi sündmusi koolis tähistatakse.

Küsimustik koosnes 28-st küsimusest, millest neljas küsimuses oli võimalik välja tuua omapoolseid kommentaare ning soovitusi küsimustiku arendamise kohta. Avatud

küsimusi oli küsimustikus kokku 7 ning ülejäänud 17 küsimust olid valikvastustega küsimused.

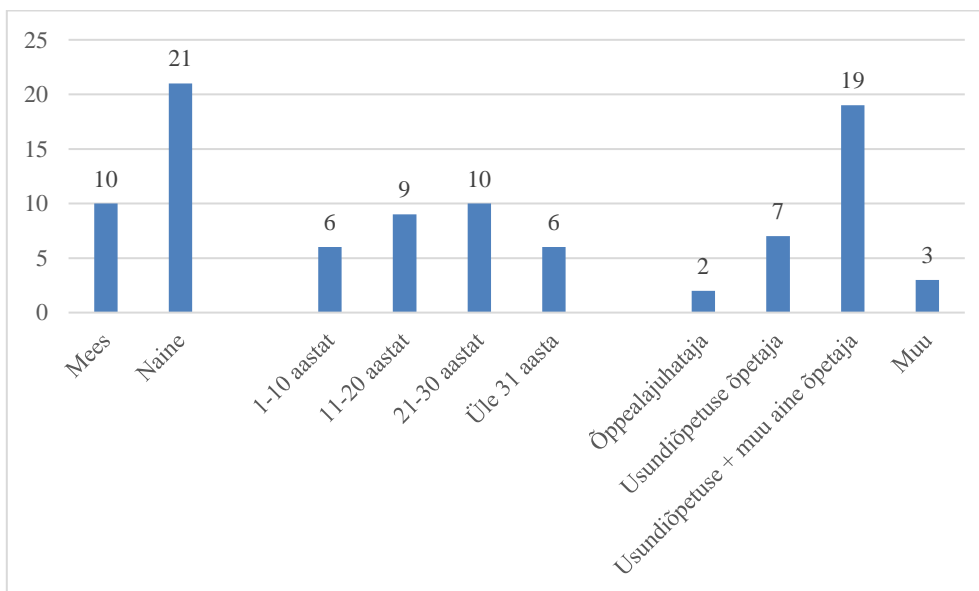
Küsimustiku koostas Tartu Ülikooli LimeSurvey keskkonnas ja küsimustik oli vastajatele avatud 12. -26. veebruaril.

5. Metoodika

Bakalaurusetöö uurimisküsimusteks on see, kui mõistetakse, et välja töötatud küsimustik ning kui sobivad on küsimustikus esitatud vastusevariandid sihtgrupile. Põhiuuringu ehk magistritöö uurimisküsimustest ja hüpoteesidest koostasin antud küsimustiku jaoks küsimused ning nendest saab lugeda ülevalpool.

Töös on kasutatud kvantitatiivset uurimismeetodit ning andmekogumise meetodina kasutasin ankeetküsimustikku. Uuringu valimi moodustasid usu-, religiooni- ja usundiõpetajate koondav e-maili list. Ankeetküsimustik saadeti e-maili teel antud gruppi.

Küsimustikule vastas kokku 31 inimest, kellest 21 olid naised ja 10 olid mehed (vt Joonis 1). Vastajad olid väga erineva staažiga, enim vastas inimesi, kes on koolis töötanud 21-30 aastat. Valimis oli kaks õppealajuhatajat ja 26 vastajat olid usundiõpetuse õpetajad. Usundiõpetuse õpetajad jagunesid kaheks, need kes olid ainult usundiõpetuse õpetajaid (7 vastajat) ning need, kes andsid lisaks usundiõpetusele ka muud õppeainet (19 vastajat). Küsimustikule vastas ka üks huvijuht, üks ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja ja üks geograafia ning ühiskonnaõpetuse õpetaja. Üks vastanutest valis vastusevariandiks “muu” ja lisas, et ta on religiooniõpetaja, seega lisasin vastaja usundiõpetuse õpetaja alla.

Joonis 1. Valimi kirjeldus.

Vastanutest 21 töötab linnakoolis, maakoolis töötab 8 inimest ning 2 inimest valisid vastusevariandiks “muu” ja põhjenduseks toodi see, et mõlemad töötavad nii linna- kui ka maakoolis. Munitsipaalkoolis töötas 17, riigikoolis 3 ning erakoolis 11 vastanut. Erakoolis töötavad vastajad jagunesid järgmiselt: kristlikus koolis töötab 6, waldorfkoolis 3 inimest ning 2 vastajat valisid vastusevariandi “muu”, kuid kahjuks ei toodud eraldi välja, millises erakooli tüübis töötatakse.

Töö käigus ilmnis, et 5 inimest oleksid soovinud valida, et töötatakse mitmes koolis. Otsustasin, et lõpp-küsimustikus ma seda siiski ei muuda, vastajad saavad valida ainult ühe kooli ja ühe piirkonna vahel. Seda seetõttu, et ei ole põhjust eeldada, et koolijuhid töötavad mitmes koolis korraga, küll aga see võib olla võimalik usundiõpetuse õpetajate puhul, kes väikese töökoormuse tõttu on sunnitud töötama mitmes koolis.

Statistiliseks analüüsiks kasutasin programmi MS Excel. Avatud küsimuste analüüsimisel koondasin sarnast mõtet kandvad vastused.

6. Küsitluse tulemused

Küsimustik oli jaotatud teemade kaupa neljaks–üldandmed, usundiõpetuse õpetamine, usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis ning usulised sümbolid ja talitused koolis. Siin peatükis toon välja küsitluse tulemuste tähtsamad aspektid. Tulemused on jaotatud sarnaselt küsimustikule alateemade kaupa. Samuti olen siia peatükki lisanud vastajate ja kommentaarid ja soovitused, mida omakorda analüüsin, kas ja kuidas ma nende põhjal oma küsimustikku muudan.

6.1. Üldandmed

Esimeseks teemaks olid üldandmed, mis hõlmasid vastaja sugu, tööstaaži ning ka küsimusi selle kohta, kas vastaja töötab riigi-, munitsipaal- või erakoolis ja kas tegu on maa- või linnakooliga. Need andmed (s.h joonise) esitasin eelmises peatükis valimi kirjelduse all. Selle grupi ülejäänud küsimuste abil uuritakse, kui oluliseks peetakse vastaja koolis usulist ja kultuurilist mitmekesisust võrreldes teiste teemadega, mis koolis esile kerkivad (vt Lisa 1).

Küsisin, milliseid rahvusi kooli piirkonnas vastajate arvates elab. Rahvustest kõige enim valiti venelasi (29 korral), seejärel ukrainlasi (17 korral), soomlasi (15 korral), sakslasi ja valgevenelasi (9 korral) ning kõige vähem valiti lätlasi (7 korral). Vastusevariandi “muu” all toodi välja 2 korda itaallasi, 2 korda tatarlasi, lisaks nimetati veel slovake, tšehhe, poolakaid, ungarlasi, egiptlasi, norralasi, iraanolasi, süürlasi, hollandlasi ja hispaanlasi.

Küsimus oli sõnastatud nii, et vastajad saaksid valida vastustest need rahvused, kes nende endi arvates kooli piirkonnas elavad, aga kuna mõnel vastajal oli raske neid rahvusi määrata, sest nad pole teiste rahvustega kokku puutunud, siis põhiuuringus sõnastan küsimuse ümber nii, et vastajad saaksid valida, milliste rahvustega nad oma koolipiirkonnas on kokku puutunud. Kuna teisi rahvusi nimetati ainult üksikutel kordadel, siis ei hakka ma neid rahvusi põhiuuringus eraldi lisama. Küll aga vajab kaalumist, see kas lisada variantideks suuremaid rahvusgruppe.

Sarnaselt rahvustele küsisin ka kooli piirkonnas elavate religiooni esindajate kohta. Religioonide esindajatest toodi kõige rohkem välja kristlasi (30 korral), jehoova tunnistajaid

(19 korral), maa-või taarausulisi (18 korral) ja kõige vähem toodi välja moslemeid (12 korral). Lisaks toodi vastusevariandi “muu” all välja eraldi budiste (2 korral), New Age järgijaid, nelipühilasi, idamaiste praktikate rakendajaid, uskmataid, hinduiste.

Kavatsen sarnaselt rahvuste küsimusega ümbersõnastada, kuna üks vastanutest tõi välja, kui on küsitud religioone, siis peaks vastusevariantides olema religioonid, mitte religioonide järgijad. Seega saaks uueks küsimuseks: “Milliste religioonide esindajatega olete oma kooli piirkonnas kokku puutunud?”. Kuna selle küsimuse valikust jäid välja budistid, siis lisan põhiuuringus ka need valikusse. Ning sarnaselt rahvuste küsimustele, kus oli toodud välja seitse rahvust, kavatsen valikuks anda ka seitsme erineva religiooni esindajat.

Vastusevariant	Vastajaid	%
Prioriteetne	1	3%
Sama oluline kui teised teemad	18	58%
On olulisemaidki teemasid	10	32%
Pole üldse oluline	2	6%
Kokku	31	100%

Tabel 1. Kui oluliseks peetakse koolis usulist ja kultuurilist mitmekesisust.

Enamus küsimustikule vastajad peavad usulist ja kultuurilist mitmekesisust sama oluliseks kui teisi teemasid, millega peab koolis igapäevaselt tegelema. Samas 10 inimest arvavad, et koolis on olulisemaid teemasid, millega peab arvestama (vt Tabel 1).

Kristlike koolide õpetajad rõhutasid küsimuse kommentaaride all 3 korda seda, et kristlikus koolis pööratakse tähelepanu kristlikele väärtustele ning traditsioonidele, samas lisati, et ka kristlikus koolis tuleb õpetada õpilastele õigust oma maailmavaadetele ja usule ning julgustada neid lähtuvalt oma usust ja maailmavaadetest elama. Kaks vastanut leidis, et usuline ja kultuuriline mitmekesisus on sama oluline kui paljud teised teemad ja see väljendub selles, et koolis pakutakse usundiõpetust. Üks inimene tõi kommentaarides välja, et usulise ja kultuurilise mitmekesisusega tegelemine pole koolis prioriteetne mitmel põhjusel, esiteks rõhutas ta usu privaatsust ning teiseks tõi ta välja õpilaskonna rahvusliku homogeensuse, mille tõttu oleks mitmekesisuse teemade rõhutamine pisut kunstlikult tõstatatud.

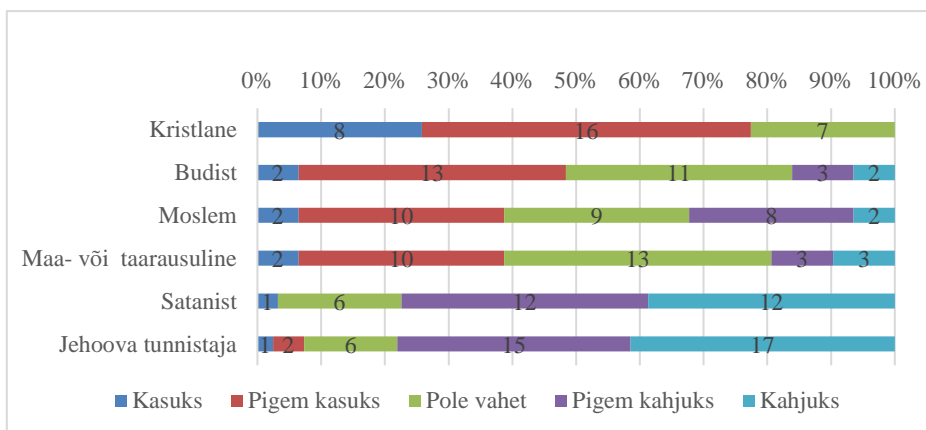
Kui vastajad valisid vastusevariandi, et usuline ja kultuuriline mitmekesisus on prioriteetne või sama oluline kui teised teemad, siis avanes neil küsimus, kus palusin täpsustada, mida koolis tehakse, et õpetajad saaksid kultuurilise ja usulise mitmekesisusega hästi hakkama.

Kolmel korral mainiti, et pakutakse vastavaid koolitusi. Ent kõige rohkem (5 korral) esines vastust, et koolides korraldatakse teemakohaseid kogunemisi, näiteks erinevate kultuuride päevad, keeltepäevad ja kristlike pühade tähistamine ning jõulujumalateenistus, viimast tõid välja kaks munitsipaalkooli töötajat. Rõhutati ka kooli kollektiivi lugupidavat ja toetavat suhtumist ning head koolikliimat. Puudulikuks peetakse kultuurilise mitmekesisuse puhul keelebarjääri, kuna mõnede õpilaste puhul on peamised informatsiooniallikad venekeelsed. Üks vastanutest ütles, et nende koolis ei tehta midagi selleks, et õpetajad saaksid mitmekesisusega hakkama ning üks vastanutest ei osanud vastata, kuna küsimus puudutab pigem kooli juhtkonda. Selle küsimuse vormi ma põhiuuringus ei muuda.

6.2. Usundiõpetuse õpetamine

Selles alateemas olid küsimused seotud usundiõpetuse õpetajaga ja sellega, millist usundiõpetuse vormi peetakse sobilikuks (vt Lisa 2).

Esimeses küsimuses oli tarvis määratleda, milline usuline taust tuleks õpetajale kasuks ja milline kahjuks (vt Joonis 2). Antud vastuste variantides peeti kõige sobilikumaks seda, kui õpetaja on kristlane. Ning kõige ebasobilikumaks peeti seda, kui õpetaja on jehoova tunnistaja või satanist.

Joonis 2. Millist usulist tausta õpetajate puhul soositakse.

Vastajate hinnangul tulevad lisaks õpetaja usulisele taustale kasuks talle ka muud omadused. Ning järgmises küsimuses oli võimalik valida, milliste kriteeriumite järgi õpetajat valitakse.

Küsimusele, kus oli tarvis määratleda, milliste kriteeriumite järgi usundiõpetuse õpetajaid valitakse, said vastata ainult need, kes olid usundiõpetuse õpetajad (+ lisaks muu aine) ning õppealajuhatajad. Need, kes valisid oma ametiks “muu”, sellele küsimusele vastata ei saanud, seetõttu on vastanute koguarv ka 27, mitte 31.

Nagu vastustest selgus, siis peetakse olulisemaks seda, et õpetajal on vastav haridus, samas oli üllatav see, et 11 inimest leidsid, et vastav haridus pole oluline. 16 vastanud leidis, et õpetaja valimisel pole oluline, kas ta oskab anda lisaks usundiõpetusele muud õppeainet või mitte (vt Tabel 2).

Vastusevariant	Jah	%	Ei	%
Õpetajal on vastav haridus	15	56%	11	41%
Oskab lisaks usundiõpetusele ka muud ainet õpetada	12	44%	16	59%
Kokku	27	100%	27	100%

Tabel 2. Milliste kriteeriumite järgi õpetajat valitakse.

Antud küsimusel oli eraldi kommentaaride koht ning seal toodi viiel korral välja, et et õpetajate puhul on oluline hea suhtumine lastesse ja tahe nendega tegeleda. Samuti mainiti kolmel korral õpetaja laia silmaringi ja kahel korral toodi välja, et õpetajal peaks olema kristlik taust.

Lisaks tõid 7 inimest lehe lõpus asuva kommentaaride ja soovitude sektsioonis välja oma arvamused kahe eelmise küsimuse kohta. Kõige rohkem leiti (4 vastajat), et usuline taust ei mängi üldiselt rolli, vaid oluline on pigem see, et õpetajal oleks vastav haridus ja ta oskab ning soovib õpilastega tegeleda ja oskab õpetada ainet neutraalselt. Seevastu 2 vastajat leidsid, et usulise taustaga õpetajal on lihtsam õpetada teisi usundeid, sest tal on korrastatum maailmapilt religiooniküsimustes. Siin rõhutas üks vastanutest, et tegelikkuses saab teha mistahes aine kaudu usupropagandat, seega usundiõpetuse õpetaja usuline kuuluvus pole suurem riskitegur, kui mistahes muu aine õpetaja oma. Lisaks nendele vastustele tõi üks inimene välja, et kui oleks vaja valida uut usundiõpetuse õpetajat, siis hakkaks seda andma

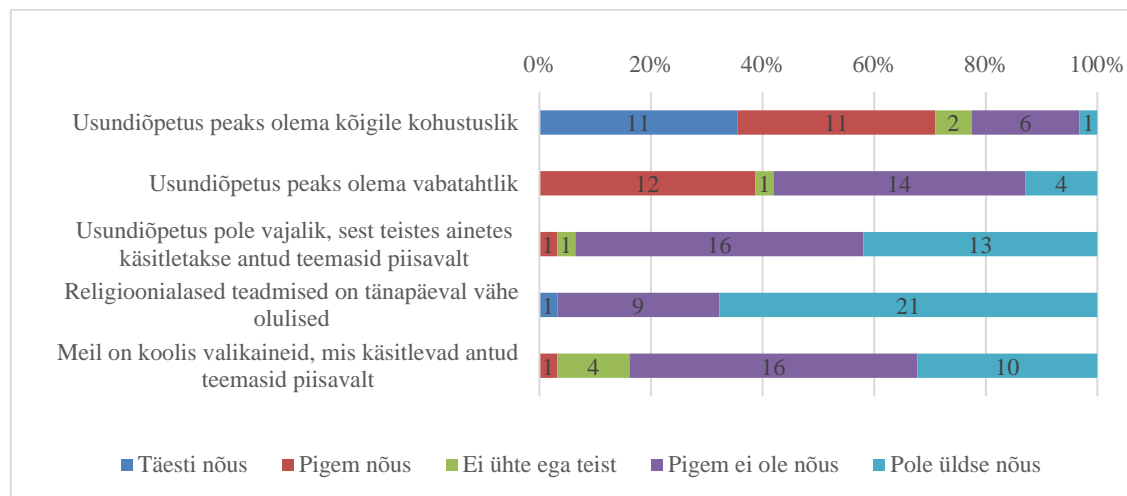
ajalooõpetaja, sest õpetajate puudus on niivõrd suur, seega oleks õpetajate valimist raske ette kujutada.

Kuna mitmed inimesed kommenteerisid, et õpetaja usuline taust ei mängi niivõrd olulist rolli, siis otsustasin, et põhiuuringus tuleb kriteeriumite küsimuse kohta kohta kohta maatriksküsimus, kus vastajad saavad iga vastusevariandi hinnata likert skaalal. Skaala on järgmine: väga oluline, mõneti oluline, pole vahet, pole oluline, pole üldse oluline. Lisaks tulenevalt kommentaaridest, lisan kriteeriumite alla, et oluline on õpetaja neutraalsus ning õpetaja soovib õpilastega tegeleda.

Samuti on oluline on lisada ka usulise tausta küsimusse valik, et inimene on usulise määratluseta, et hõlmata ka oma töös mittereligioossust, sest ka see on osa mitmekesisusest.

Usundiõpetuse õpetamise rühma viimane küsimus oli seotud usundiõpetuse vormiga. Vastustest ilmnas, et 22 inimest nõustusid kas täielikult või osaliselt sellega, et usundiõpetus peaks olema kõigile kohustuslik. 18 inimest arvasid, et usundiõpetus ei peaks olema vabatahtlik. Siinkohal võib mõningate mööndustega tõdeda, et need, kes arvasid, et aine peaks olema kohustuslik, ei nõustunud selle väitega, et usundiõpetus peaks olema vabatahtlik.

Väidetega, et usundiõpetus pole vajalik, sest teistes riikliku õppekava ainetes käsitletakse teemasid piisavalt ning koolis on valikaineid, mis käsitlevad antud teemasid piisavalt, valis variandi “pigem nõus” ainult üks inimene. Ning vaid üks vastanutest leidis, et religioonialased teadmised on tänapäeval pigem väheolulised.

Joonis 3. Usundiõpetuse vorm ja vajalikkus.

Uues küsimustikus saab antud küsimus uue kuju. Põhilised muudatused viin sisse küsimuse vastuse variantides:

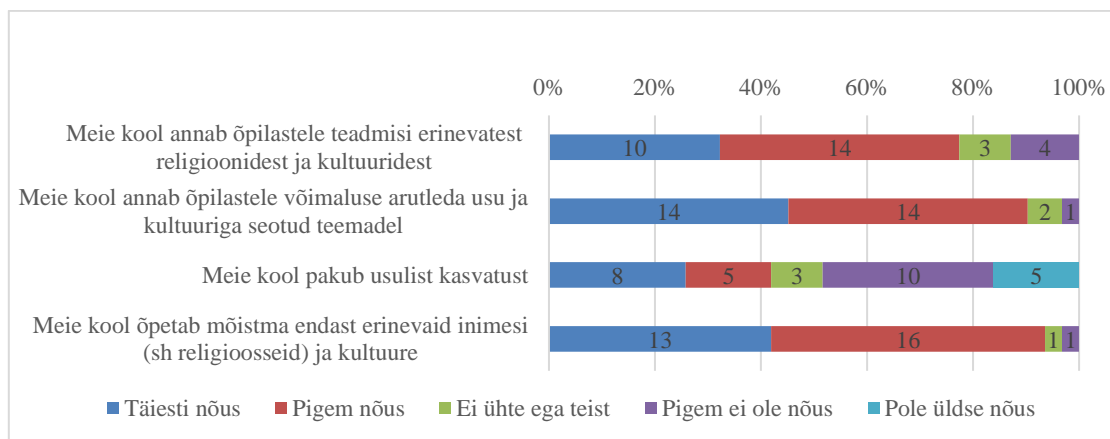
- Religioonilased teadmised on tänapäeval vähe olulised;
- Koolis pakutakse aineid, mis käsitlevad antud teemasid juba piisavalt (ühiskonnaõpetus, ajalugu jms);
- Religioonide ja kultuuride käsitlemiseks on vaja eraldi õppeainet.

Kui valitakse viimane variant, siis avaneb omakorda skaala, kus on võimalik valida millises kooliastmes see aine peaks olema kohustuslik või vabatahtlik. Selle muudatuse viin sisse seetõttu, kuna kaks vastajat tõid välja, et see, kas usundiõpetus peaks olema vabatahtlik või kohustuslik, oleneb kooliastmest. Näiteks tõi üks vastaja välja, et gümnaasiumis võiks olla üks kursus usundiõpetust kohustuslik ning ülejäänud kursused vabatahtlikud.

6.3. Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis

Antud grupis olid küsimused seotud usulise ja kultuurilise mitmekesisusega koolis. Selle grupi küsimuste eesmärgiks on aru saada, millist rolli mängib kool õpilaste maailmavaadete kujunemisel ja kuidas kool sellele kaasa aitab. Mis võimalused on koolis õpilastele, kellel on erinev usuline või kultuuriline taust ja kui antud õpilastel on vaja koolis kellegagi oma usulistest või kultuurilistest dilemmadest rääkida, siis kellega ta seda teha saab (vt Lisa 3).

Esimese küsimuse puhul soovisin teada, kuidas aitab kool kaasa õpilaste usulise ja kultuuriliste maailmavaadete arendamisele ja kujunemisele (vt Joonis 4).

Joonis 4. Kuidas aitab kool kaasa õpilaste usuliste ja kultuuriliste maailmavaadete arendamisele ja kujunemisele.

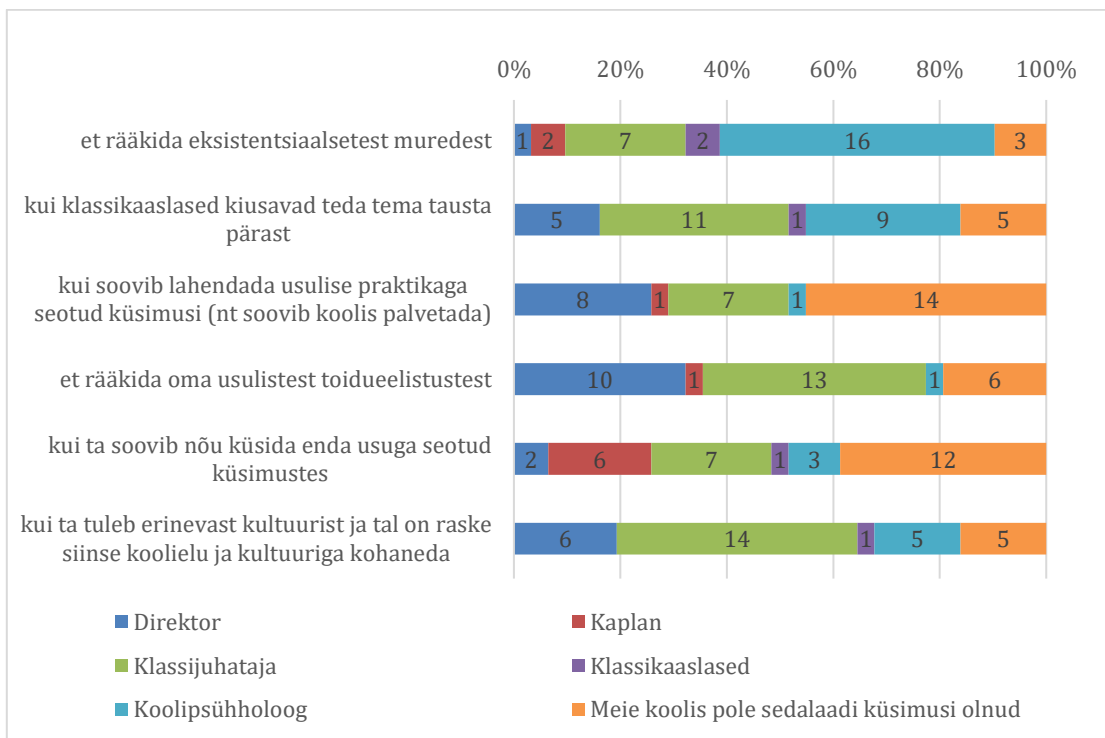
Vastustest on näha, et kooli peetakse kohaks, mis aitab õpilastel mõista erinevaid religioone, kultuure, endast erinevaid inimesi ja sealjuures on kool koht, mis annab õpilastele võimaluse vastavatest teemadest ka rääkida. Kõige varieeruvamad olid seisukohad variandis, kus tuli valida, kas kool pakub usulist kasvatust või mitte—8 vastanud olid täiesti nõus, et kool pakub usulist kasvatust ja 5 vastanut olid pigem nõus ning 10 vastanut pigem ei nõustunud selle väitega ning 5 vastanut leidsid, et kool ei paku usulist kasvatust. Huvitav asjaolu on see, et nendest 8 vastajast, kes nõustusid täielikult, et kool pakub usulist kasvatust, oli üks vastaja tööl riigikoolis ning teine munitsipaal koolis.

Ülejäänud 6 vastanut töötasid erakoolides, kellest kaks waldorfkoolis. Sarnane asjaolu oli ka nende vastajate seas, kes valisid, et nad on pigem nõus—viiest vastajast kaks olid munitsipaalkooli töötajat ning ülejäänud kolm erakooli töötajad. Need, kes väitega ei nõustunud, töötasid kas munitsipaal- või riigikoolis. Põhiuuringus selle küsimuse juures ma midagi ei muuda.

Teises küsimuses oli võimalus valida erinevaid viise, kuidas koolis saadakse õpilaste kultuurilisest ja usulisest taustast teada. Vastajatel oli võimalus valida mitu varianti. Vastused jagunesid järgmiselt:

- Õpilaste usulist ja kultuurilist tausta ei uurita süstemaatiliselt, kuid see võib ilmnedagi juhuslikult tunnis vestluse käigus (26);
- Kooli sisse astudes küsitakse, kas õpilasel on usulisi ja kultuurilisi eripärasid, millega peab koolis arvestama (7);
- Õpilase usuline ja kultuuriline taust pole kooli kontekstis oluline (5);
- Kui vähegi võimalik püüame koolis seda küsimust vältida (võimalik konflikti allikas, isiklik asi jne) (3).

Kolmandas küsimuses oli tarvis määratleda need koolitöötajad, kelle poole õpilased üldjuhul pöörduvad, kui neil on mingisugune usuline või kultuuriline dilemma (vt Joonis 5). Vastustest ilmnes, et igasuguste küsimustega, mis õpilasi vaevavad, kui neid kiusatakse nende päritolu või usu tõttu jms, pöörduvad õpilased üldjuhul vastanute arvates klassijuhataja poole.

Joonis 5. Kelle poole õpilased koolis pöörduvad, kui neil on usuline või kultuuriline dilemma.

Kõige vähem pöörduvad õpilased vastajate arvates oma klassikaaslaste poole, seda toodi vastustes ainult 5 korral välja ning kahel korral neist oli tegu valikuga, kus õpilased soovivad rääkida eksistentsiaalsetest muredest. Ühtlasi valiti vähe valikuvarianti “kaplan”, seda valisid peamiselt kristliku erakooli töötajad, küll aga valis ka üks munitsipaalkooli töötaja, et usuga seonduvate küsimuste puhul, saab õpilane pöörduda kaplani poole.

Kõige vähem esines koolis olukordi, kus õpilane soovib lahendada usulise praktikaga seotud küsimusi ning kus õpilane soovib nõu küsida oma usuga seotud küsimustes.

9 vastanut tõid kommentaaride all välja, et antud küsimuses võiks olla võimalus valida mitut vastusevarianti. Toon siinkohal ühe näite vastaja kommentaarist:

“Küsimusele, kelle poole saab õpilane küsimuste tekkides pöörduda ei saanud vastata, sest kõikide küsimuste puhul oli mitu valikuvarianti ja ühte valida ei oleks korrektne. Samade küsimuste puhul saab pöörduda mitme spetsialisti poole, kus hakkab mängima rolli ka see, kes on parasjagu kättesaadavam. Kuna kool toimib ka kogukonnakoolina on lapsed teadlikud, et iga täiskasvanu poole pöördudes saavad nad abi, sest täiskasvanu suunab

vajaduse kellegi teise poole. Enamasti on erinevate usuga seotud küsimustele pädevad vastama nii direktor, kaplan, klassijuhataja kui psühholoog, sageli isegi klassikaaslased, kelle seas on palju usklikke”.

Ühtlasi tõid selle sama küsimuse puhul 5 vastajat välja, et koolitöötajate nimekirja võiks veel lisada usundiõpetuse õpetaja, sotsiaalpedagoogi, eripedagoogi ja huvijuhi. Üks vastanutest leidis, et võiks veel nimekirja lisada ka vanemad ja muud koolivälised isikud.

Kõigepealt kavatsen küsimuse ümbersõnastada, sest küsimus oli sõnastatud nii, et kelle poole õpilased üldjuhul saavad koolis pöörduda, aga leian, et õpilased saavad pöörduda kõikide koolitöötajate poole või nagu üks vastanutest välja tõi, ühe küsimusega mitme spetsialisti poole. Ma soovin pigem teada, kelle poole õpilased oma muredega päriselt pöörduvad. Seega tuleks uueks sõnastuseks “kelle poole õpilased üldjuhul pöörduvad...”. Ühtlasi kavatsen muuta küsimust nii, et saab valida mitut vastusevarianti ehk koolitöötajat, sest nagu mitme vastaja kommentaaridest välja tuli, siis tihti saab samade küsimuste puhul pöörduda mitme koolitöötaja poole. Mis puudutab muude koolitöötajate vastusevariantide hulka lisamist, siis kindlasti lisan nimekirja usundiõpetuse õpetaja, sotsiaalpedagoogi, eripedagoogi ning huvijuhi/noorsootöötaja. Küll aga jätan küsimusest välja koolivälised inimesed, s.h vanemad, sest minu eesmärgiks on teada, kelle poole pöördutakse kooli kontekstis. Põhiuuringus saavad kaplanit valida ainult kristlikud erakoolid, sest ei ole põhjust eeldada, et munitsipaal- või riigikoolis oleks olemas kaplan.

Kui küsisin, kuidas peegeldub õpilaste (kultuuriline) eripära igapäevases õppetegevuses, siis sellele vastas kõigest 13 inimest 31-st ja 5 inimest tõid välja, et kas sellele küsimusele ei osatud vastata või kultuuriline eripära ei peegeldu kuidagimoodi igapäevastes õppetegevustes ja materjalides. Kahel korral vastati, et kuna Eesti kultuur ja rahvastik on suhteliselt homogeenne, siis erilisi muudatusi pole vaja õppetegevustes ja -materjalides teha, seega tegeletakse ka koolis antud küsimustega vähe või pigem üldse mitte. Kristliku kooli puhul toodi välja, et teatud teemade käsitlemisel tuleb arvestada erinevate kirikute liikmetest laste usulisspetsiifiliste erisustega (näiteks rääkides ristimisest, usulisest praktikast jms). Veel toodi välja, et soovitakse tundidesse rohkem filmilist materjali ja soovitakse, et arvestataks kultuurist ja religioonist tulenevate erisustega.

Kuna selle küsimuse vastused ei andnud sisulist konteksti ning selle küsimuse põhjal ega vastuste põhjal ei saa genereerida päris küsimustikku valikvastustega küsimust. Ning kuna see küsimus puudutab rohkem õpetajaid kui koolijuhte, sest koolijuhid ei tegele igapäevaste õppematerjalide ja -tegevustega, siis otsustasin, et jätan selle küsimuse küsimustikust välja.

Lehe viimasele küsimusele, milliseid võimalusi ja probleeme on esile kerkinud seoses usulise ja kultuurilise mitmekesisusega, vastas 14 inimest ja 8 vastanut leidis, et seni pole seoses kultuurilise ja usulise mitmekesisusega probleeme ja võimalusi olnud. 2 korral toodi välja, et varasemalt on esinenud probleeme seoses Jehoova tunnistajatega ja tähtpäevade tähistamisega—aktusel laulmisega, lahenduseks leiti kodustel põhjustel koolist puudumine ja sealhulgas ka juhtumid, kus Jehoova tunnistajast õpilane tõuseb Eesti Vabariigi hümn laulmise ajal aktusel püsti, küll aga hümn ta kaasa laulma ei pea. Ühe korra toodi välja, et kuna tegu on kristliku kooliga, siis on olnud probleeme laupäevase koolipäevaga ja jumalateenistuse aja ja tundidega. Ühes koolis oli probleeme seoses jõuluaktusega, mis peetakse kirikus ja lahenduseks leiti see, et see tehti õpilastele vabatahtlikuks.

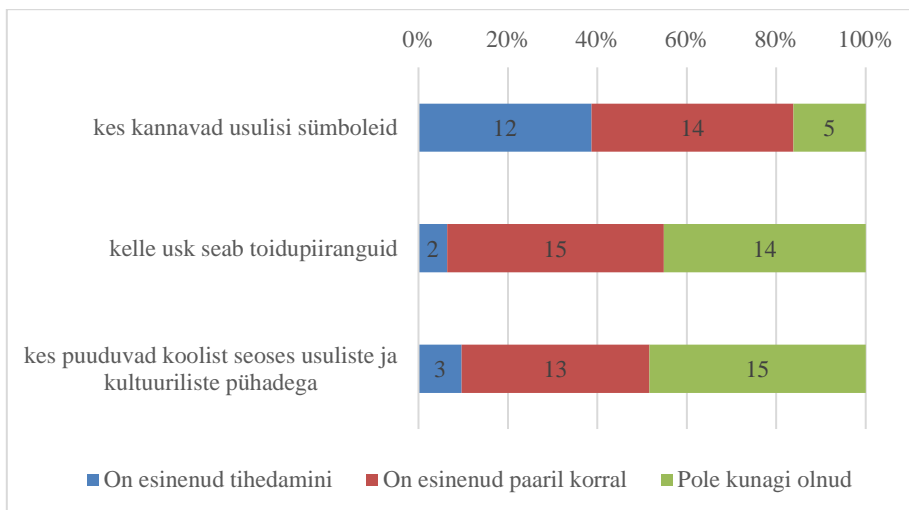
Kuna sellele küsimusele vastas 14 inimest ja 8 inimest leidsid, et seni pole võimalusi ega probleeme seoses mitmekesisusega esile kerkinud, siis oleks vaja see küsimus ümber sõnastada või selle vormi muuta. Kuna selles küsimuses on sisuliselt koos kaks erinevat küsimust, siis vajaks ka see muutmist. Küll aga hetkel sellele küsimusele mul adekvaatset lahendust ei ole ning tegelen sellega edasi oma magistritöös, kus oleks vaja leida veel uuringuid, mis aitaksid antud probleemi lahendada.

6.4. Usulised sümbolid ja talitused koolis

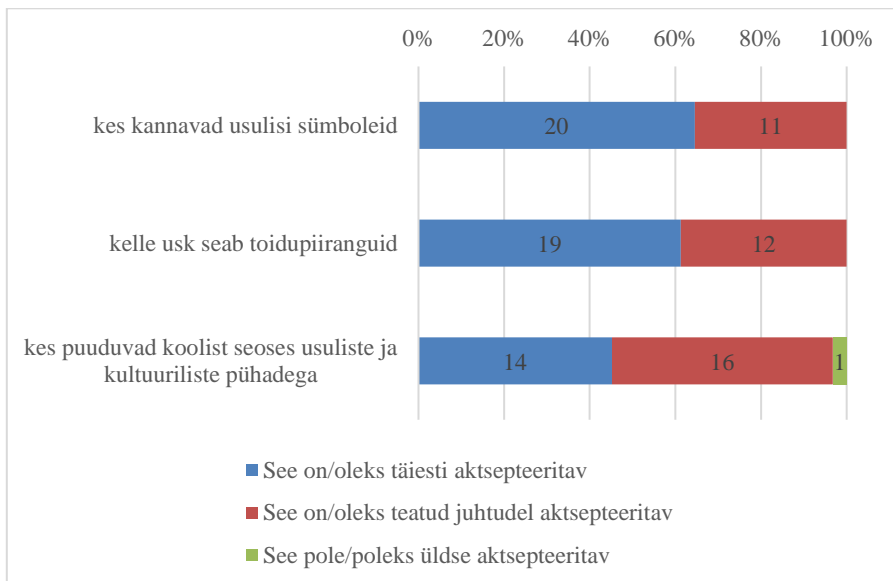
Selles rühmas olid küsimused fokuseeritud sellele, millistes tegevustes koolis usuline ja kultuuriline mitmekesisus väljendub, kuidas need tegevused käima on läinud ja milliseid muudatusi võiks selles valdkonnas teha. Kuidas suhtuvad vastajad sellesse, et õpilased saavad läbi sümboolika või riietuse oma eripärasusi rõhutada (vt Lisa 4).

Esimese küsimuse puhul oli tegu kahe skaala küsimusega, kus esimeses skaalas oli tarvis määratleda, kas koolis on olnud õpilasi, kes puuduvad koolist seoses usuliste või kultuuriliste pühadega, kelle usk seab toidupiiranguid või kes kannavad usulisi sümboleid (vt

Joonis 6). Teises skaalas oli võimalik määratleda kuivõrd aktsepteeritavad etteantud juhtumid on või oleks (vt Joonis 7).

Joonis 6. Usuliste ja kultuuriliste erisuste sagedus.

Joonis 7. Usuliste ja kultuuriliste erisuste aktsepteeritavus.

Enim oli esinenud koolis õpilasi, kes kannavad usulisi sümboleid (on esinenud tihedamini valiti 12 korda ja on esinenud paaril korral valiti 14 korda). Selle variandi puhul oldi ka nõus, et see oleks koolis aktsepteeritav (täiesti aktsepteeritav valiti 20 korral ja teatud juhtudel aktsepteeritav 11 korral). 15 vastanut leidis, et nende koolis pole olnud juhtumeid, kus õpilased oleksid oma kultuurilise või usulise püha tõttu puudunud, aga ka see variant oleks

koolis aktsepteeritav. Ainult 1 vastanutest leidis, et see poleks lubatav, kui õpilane puuduks koolist oma usulise või kultuurilise püha tõttu. Antud küsimust ja skaalat ma põhiuuringus muuta ei plaani.

Küsimusele “Kuidas suhtuvad õpilased üldiselt endast kultuuriliselt ja usuliselt erinevatesse õpilastesse?” vastas kokku 21 inimest 31-st. 15 vastanut leidis, et õpilased suhtuvad kaasõpilastesse tolerantset, mõistlikult ja huviga. 4 vastanut ei osanud antud küsimusele vastata (pole alust või võimalust millegagi võrrelda) ja 2 vastanut leidis, et see oleneb õpilastest, nende vanusest ja kontekstist.

Kuna sellele küsimusele vastates jäädi napolisõnaliseks ning üpriski üldistavaks ja see poleks kohane, kui küsiksin koolijuhtidelt nii üldistava küsimuse, siis otsustasin, et põhiuuringust jääb see küsimus välja.

Järgmises küsimuses oli võimalik valida erinevaid usulisi talitlusi, millest kool on osa võtnud või osa võtab. Taaskord oli võimalus valida rohkem kui üks variant. Vastused jagunesid järgnevalt:

- Jõulujumalateenistus (15);
- Kirikuõpetaja on külastanud kooli ja rääkinud oma usust (14);
- Teiste religioonide esindajad on käinud koolis ja rääkinud oma usust (11);
- Kooli jõuluaktus peetakse kirikus ilma jumalateenistusega (9);
- Õpilased on käinud väljasõiduna mõnda hiide külastamas (5).

Lisaks toodi “muu” vastusevariandi all muid usulisi talitlusi. Näiteks 4 korral toodi välja väljasõiduna kiriku külastamist, 2 korral kristlike traditsioonide ja pühade tähistamist, on käidud ohvrikivi juures, on toimunud lipu õnnistamine, kooli alguse ja lõpu jumalateenistus ja ühel korral toodi välja, et kool ei võta üldse usulistest talitlustest osa.

Selles rühmas oli ka avatud küsimus mitmekultuuriliste tegevuste kohta. Soovisin teada, millised mitmekultuurilise hariduse tegevused ja üritused on koolis hästi käima läinud ja milliseid muudatusi võiks selles valdkonnas teha. Sellele küsimusele vastas 16 inimest. Kõige rohkem ehk 6 korda toodi välja erinevaid keelte ja maailma kultuuride päevi, nädalaid, erinevate religioonide ja tavade tutvustusi. 2 korda mainiti seda, et koolis peetakse hõimupäevi, aga siinkohal tõi üks vastaja eraldi välja, et mitmekultuurilise hariduse tegevusi on koolis vähe ja neid võiks rohkem olla. 2 vastanut leidsid, et hästi on käima läinud

vahetusõpilaste programmid, kus teised õpilased käivad koolis esinemas. Puudulikuks peetakse seda, et pole piisavalt informatsiooni nende pühade kohta, mida Eestis tähistatakse ning suurim kitsaskoht on õpetaja vaimne eneseareng ning kooli loomulik vabaduse õhkkond.

Usuliste talituste puhul teen kaks eraldi küsimust. Esimeses küsimuses on vastajatel võimalik valida tegevused, mis on seotud kultuuriga. Antud küsimuse vastusevariandid võtsin sellest avatud küsimusest, kus oli tarvis välja tuua neid mitmekultuurilise hariduse tegevusi ja sündmusi, mis on koolis hästi käima läinud. Näiteks erinevate kultuuride ja keelte päevad, kirikute ja pühapaikade külastamised, erinevate kultuuride ja religioonide esindajad käivad koolis ja räägivad oma traditsioonidest jms. Teises küsimuses on võimalik valida usuliste talituste vahel, näiteks jõulujumalateenistuse pidamise kirikus, lipu õnnistamise, koolis rakendatakse vaikuseminuteid ja/või mediteerimist. Üks vastanutest juhtis tähelepanu sellele, et kirikuõpetaja asemel võiks kasutada vaimuliku nimetust ja seetõttu muudan ka päris küsimustikus kirikuõpetaja ametinimetuse vaimuliku nimetuse vastu.

Rühma viimane küsimus oli avatud küsimus, kus palusin välja tuua, milliseid hoiakuid ja väärtusi soovitakse edaspidi arendada teiste kultuuride ja usulise taustaga õpilaste osas. Sellele vastas 16 inimest 31-st. 2 korral ei osatud midagi vastata, üks vastanutest tõi välja, et arendada neid väärtusi, mis on õppe-eesmärkideks seatud. Ülejäänud 13 vastajat rõhutasid tolerantsust, üksteise mõistmist ja avatust ja austust teiste inimeste suhtes. Soovisin antud küsimuse puhul konkreetseid juhiseid või soovitusi, mida võiks haridussüsteemis ette võtta või seoses usundiõpetusega, et parandada teise taustaga õpilastega seonduvaid väärtusi ja hoiakuid. Kahjuks otseseid lahendusi ei pakutud, vaid vastajad jäid pigem napisõnalikseks ja üldistavaks. Seega otsustasin, et põhiuuringust jääb antud küsimus välja.

LimeSurvey keskkonnaga probleeme ei tekkinud ja seetõttu koostan ka põhiuuringu küsimustiku samas keskkonnas.

Lisaks nendele soovitudele, mis anti mingite kindlate küsimuste kohta, samuti tuli ka üldisemaid soovitusi. Kõige rohkem esines seda (6 korral), et soovitati lisada küsimustele vastusevariandiks kas “ei tea” või “ei oska öelda”. Selle variandi lisan küsimustele, kus on küsitud, kelle poole õpilased oma muredega üldjuhul pöörduvad ning milliseid rahvusi ja religioone koolipiirkonnas esineb.

Küsimustikus esines seega palju kohti, mis vajasis ümbermõtlemist ja parandamist. Aga tänu vastajate kommentaaridele ja soovitudele, oli seda lihtsam teha. Kahtlemata on tarvis ka magistritöös küsimused üle vaadata ja kaaluda seda, kas mõni küsimus vajab veel muutmist ja kohendamist.

Kokkuvõte

Käesoleva töö teemaks on kultuuriline ja usuline mitmekesisus koolis. Tegu oli eeluuringuga, eesmärgiga koostada koolijuhtidele suunatud küsimustik, mis uurib nende arusaamu kultuurilisest ja usulisest mitmekesisusest ja kuidas see nende koolis väljendub. Töös koostatud küsimustiku kasutan enda magistritöös. Bakalaureusetöö uurimisküsimused olid järgmised: kui mõistetakse on välja töötatud küsimustik ning kui sobivad on küsimustikus esitatud vastusevariandid sihtgrupile.

Küsimustik oli temaatiliselt jaotatud neljaks ja iga teema lõpus oli võimalus vastajatel võimalus anda mulle tagasisidet, juhul kui neil esines küsimuste vastamisel raskusi. Samuti olid abiks need vastused, mis vastajad kirjutasid vastusevariandi “muu” alla. Vastajad kasutasid kommenteerimisvõimalust ning sain mitmeid olulisi soovitusi, millele toetudes muutsin oma küsimustikku sobilikumaks ja ualdusväärsemaks.

Tehniliselt küsimustik töötas ja sellega probleeme ei tekkinud. Küll aga vajasisid mitmed küsimused ja valikvastused ümbertöötlemist ning -sõnastamist. Kõige rohkem tuli soovitusi ja kommentaare küsimuse kohta, kus oli tarvis määratleda koolitöötaja, kelle poole õpilased üldjuhul pöörduvad kui neil on mingisugune usuline või kultuuriline dilemma. Küsimusele vastamise tegi keeruliseks see, et iga dilemma puhul oli võimalik valida ainult üks koolitöötaja, kuigi õpilane saab pöörduda mitme spetsialisti poole. Seega oleks korrektsem valida mitut varianti. Põhiuuringus on vastajatel see võimalus olemas. Lisaks toodi selle küsimuse puhul välja, et töötajate nimekirja võiks täiendada, teen ka seda, näiteks lisan nimekirja veel usundiõpetuse õpetaja, sotsiaalpedagoogi jne.

Samamoodi tuli palju soovitusi kahe küsimuse kohta, mis puudutasid kriteeriume, mille järgi usundiõpetuse õpetajaid valitakse ning milline usuline taust õpetajale kasuks tuleb. Kuna toodi välja, et usuline taust nii suurt rolli ei mängi, kui muud faktorid, siis tuleb põhiuuringus kriteeriumite kohta maatriksküsimus, kus vastajad saavad iga vastusevariandi

hinnata likert skaalal. Samuti lisan eeluuringus antud kriteeriumite hulka veel õpetaja neutraalsuse ning soovi õpilastega tegeleda. Usulise tausta küsimusse lisan valiku, et inimene on usulise määratluseta, et põhiuuringus oleks kaetud ka mittereligioossuse aspekt.

Lisaks andsid vastajad soovitusi, mis muudavad vastused usaldusväärsemaks, näiteks lisada vastusevariant “ei oska öelda” või “ei tea”. Ka selle muudatuse kavatsen põhiuuringus sisse viia.

Mõned küsimused jäävad põhiuuringust välja. Põhiliselt jäävad välja need küsimused, mis võtsin enda küsimustikku RITA-RÄNDE raames koostatud hindamisjuhendist. Kahjuks ainult vähesed vastajad vastasid minu küsimustikus antud küsimustele, tehes seda üpriski napolisõnaliselt ja sisulisi vastuseid ning soovitusi ma sealt ei saanud. Mitmel korral toonitati ka seda, et nendest küsimustest lihtsalt ei saadud aru. Viimaks, kuna need küsimused olid ka liiga üldistavad, siis ei ole paslik neid koolijuhtide küsimustikus küsida.

Võin tõdeda, et minu bakalaureusetöö eesmärk, koostada hästi töötav ja sihtgrupile mõistetav küsimustik, millega uurida Eesti koolijuhtide arusaamu usulisest ja kultuurilisest mitmekesisusest ning seda, kuidas arendatakse või tegeletakse koolides usulise ja kultuurilise mitmekesisusega, sai suures osas täidetud. Magistritöös oleks vaja üksikutele küsimustele (näiteks, kas koolis on esinenud võimalusi ja probleeme seoses usulise mitmekesisusega) leida parem lahendus.

Kasutatud kirjandus

CARDIPS. *Küsimustik 9. klassile*. Käsikiri.

Eesti Uuringukeskus. 2021. *Elust, usust ja usuelust 2020*. URL: http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf (vaadatud 19.04.2021).

EHIS 2020. 10.11.2020 seisuga, 01.12.2020 väljavõtte alusel. Kultuurilugu, filosoofiat, usundi, religiooniõpetust õpetavad üldhariduskoolid 2020/21. Vastus Olga Schihalejevi saadetud päringule.

Erakooliseadus 2019. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130052012002?leiaKehtiv> (vaadatud 25.02.2021).

Härm, Silja. Eesti Gümnaasiumiastme usundiõpetuse eesmärgid õpetajate pilgu läbi. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 73 (2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts.

Härm, Silja; Schihalejev, Olga. 2019. Isetehtud või riiklik ainekava? Gümnaasiumi usundiõpetuse õpetajate õppesisu valikud. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 75 (2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 91-117.

Jackson, Robert. 2004. *'Signposts': Policy and Practice for Teaching about Religions and Non-Religious Worldviews in Intercultural Education*. Council of Europe Publishing.

Käpp, Triin. 2018. Kristlike koolide roll liberaalses ühiskonnas Eesti näitel. – *Usuteaduslik Ajakiri*, 73(2). Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 89-111. Lk 96-97.

Kirss, Laura; Järv, Sandra. 2020. *Meie mitmekeelne- ja kultuuriline kool: hindamisjuhend koolipidajale ja koolijuhile.*

Kuusisto, Arniika; Straarup, Jörgen; Schihalejev, Olga; Kallioniemi, Arto; Vikdahl, Linda. 2018. *Theoretical and methodological perspectives to studying religious and cultural diversity in Finnish, Swedish and Estonian comprehensive schools.* – Research on Religious and Spiritual Education, Vol. 12. Münster: Waxmann, 31-45.

Pärismaa, Sirje. 2015. Õpetajaharidus ülikoolides muutub paindlikumaks. – *Õpetajate Leht*. URL: <https://opleht.ee/2015/06/opetajaharidus-ulikoolides-muutub-paindlikumaks/> (vaadatud 23.04.2021).

Statistikaamet. RL0451: Vähemalt 15-aastased usu, soo ja elukoha järgi, 31. detsember 2011. – Statistikaamet: statistikaandmebaas. URL: https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus_rel2011_rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad_usk/RL0451/table/tableViewLayout1 (vaadatud 13.04.2021).

Rohtmets, Priit. 2019. *Eesti usuelu 100 aastat.* Tallinn: Post Factum. lk 181.

Statistikaamet. RV0222U: Rahvastik soo, rahvuse ja maakonna järgi, 1. jaanuar. Haldusjaotus seisuga 01.01.2018. – Statistikaamet: statistikaandmebaas. URL: https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik_rahvastikunaitajad-ja-koosseis_rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0222U/table/tableViewLayout1 (vaadatud 13.04.2021).

Schihalejev, Olga. 2009. *Challenges in Creating Respect for Diversity–Estonian Teachers and Religious Diversity.* – Teachers Responding to Religious Diversity in Europe. Researching Biography and Pedagogy. Münster: Waxmann, 41-53.

Schihalejev, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of school.* Doktoriväitekirj. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Schihalejev, Olga. 2009. *Options beside 'and no Religion too'—Perspectives of Estonian Youth*. – Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies. Münster: Waxmann, 79-120.

Schihalejev, Olga. 2012. Usulisest kirjaoskusest. – *Kirik ja Teoloogia*. <https://kjt.ee/2012/11/usulisest-kirjaoskusest/>. Külastatud 03.02.2021.

Schihalejev, Olga; **Kuusisto**, Arniika; **Vikdhal**, Linda; **Kallionemi**, Arto. 2020. Religion and Children's Perceptions of Bullying in Multicultural Schools in Estonia, Finland and Sweden. – *Journal of Beliefs & Values*, 41:3, 371-384.

Schihalejev, Olga; **Ringvee**, Ringo. 2017. *Silent Religious Minorities in Schools in Estonia*. – Religion, Education and Human Rights. Theoretical and Empirical Perspectives, Vol. 1, 63-76.

Suvi, Annegret. 2019. *Õpilase usulisest eripärast tulenenud olukorrad mitmekultuurilises klassikollektiivis klassiõpetajate kogemuste põhjal*. Magistritöö. Tallinna Ülikool.

Tiit, Ene-Margit. 2014. *Eesti rahvastik: Hinnatud ja loendatud*. Tallinn: Statistikaamet.

Tiit, Ene-Margit. 2020. Milliseid rahvused elavad Eestis? – *Statistikaamet*. URL: <https://www.stat.ee/et/uudised/millised-rahvused-elavad-eestis> (vaadatud 13.04.2021).

Tiits, Jana. *Algklasside õpetajate hinnangud oma mitmekultuurilistele pädevustele ja soovitusi õpetajate esma- ning täiendõppeks*. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Ubani, Martin. 2012. What characterises the competent RE teacher? Finnish student teachers' perceptions at the beginning of their pedagogical training. – *British Journal of Religious Education*, 34:1, 35-50.

Valikaine "Usundiõpetus" põhikooli riiklik õppekava. 2010. <https://www.riigiteataja.ee/aktiis/0000/1327/3133/13275460.pdf> (vaadatud 25.02.2021).

Valk, Pille. 1997. *Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos: usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918-1940*. Tallinn: Logos.

Valk, Pille. 2008. *Religiooniõpetus Eestis*. – Töid religioonipedagoogikast I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 81-122.

Valk, Pille. 2009. *Religiooniõpetus – Mis? Miks? Kuidas?* – Tartu Ülikooli Doktoritöid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Warner-Söderholm, Gillian; **Kruger**, Mark. 2014. The Art of Dealing with Religious and Cultural Diversity in the Classroom. – *International Journal of Business and Management*, Vol 9, No. 10.

Summary

Religious and cultural diversity in school. Pilot study

My bachelor thesis was a pilot study focusing on developing a reliable questionnaire for headmasters', that I can later use in my master's thesis. The survey aimed to inquire about religious and cultural diversity in their schools, as well as how important it is to them. For my thesis, I used a quantitative approach, with a questionnaire as the data collection tool, and for the analysis of the results, I used a qualitative approach.

In this study, I mainly focused on the feedback and comments of my respondents. The research questions for my bachelor thesis were how understandable and reliable the developed questionnaire is and how relevant the questions and multiple response options are for the target group.

My paper was divided into two parts. In the first part, I gave background information about Religious Education in Estonia and its developments. In the introduction, I discussed that, since the last study on Estonian headmasters, 20 years have passed and Estonia has a new curriculum for Religious Education. Moreover, people's views on Religious Education have changed. I would like to place the issue of Religious Education in a broader context of religious and cultural diversity. Therefore, it is important to examine what headmasters consider to be significant in the new situation, as well as how diversity is expressed in their schools. At the same time, the survey aims to explore what form of religious education headmasters consider appropriate.

The second chapter described religious education in Estonia and its development since the 1980s. From 2010, there is a new curriculum for religious education, which is an elective subject in primary and secondary schools.

Then I gave information about previous studies on religious and cultural diversity in Estonia. During the development of the questionnaire, I primarily used the following studies: REDCo (Religion in Education. A contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European Countries), which explored students' perceptions of the

role and presence of religion in school and culture, and CARDIPS (Cultural and Religious Diversity in Primary Schools), which focused on students' perceptions of religious and cultural diversity in everyday situations, the research conducted by Pille Valk in 2000-2001 among teachers and principals, which focused on conducting a Religious Education conception. Lastly, I used the RITA-RÄNNE project and its guide for headmasters and school managers, which was designed to support headmasters to move towards a functioning multicultural school.

The third chapter was about my master's thesis research questions and hypotheses, which I developed using previous studies. Since I developed questions for my survey based on these hypotheses, this chapter was the most important part of my thesis.

The second part of my thesis included the layout of the survey, its findings, and analysis.

The fourth chapter focused on the development and layout of the questionnaire. The questionnaire was categorized into four sections: general information about the participants and how significant religious and cultural diversity is in their schools, the second part was about teaching religious education and what criteria they would use to select religious education teachers and how important their religious background is, the third section dealt with religious and cultural diversity in the school, and the opportunities for the students from diverse backgrounds, and finally, the last part was about religious symbols and practices in school, this part focused on religious practices or holidays used or celebrated by schools and also religious symbols that might appear in everyday school life.

There was a segment for suggestions at the end of each part in case the respondents had trouble answering some of the questions. This was the most significant aspect of the survey. As a result, the analysis chapter focused mainly on the feedback I received in the comment section.

In the fifth chapter, I wrote about my research questions, methodology, and sample. For the sample, I chose the email list of religious education teachers. The questionnaire was open from February 12 to 26. 31 respondents answered the questionnaire, of which 10 were male, 21 were female. Two of the respondents were headteachers, 26 of the respondents were religious education teachers. Three respondents selected "other" for their position at the

school, two of whom were other subject teachers (history and social studies, geography, and social studies).

The sixth chapter focused on the survey results and, as I mentioned above, mainly on the feedback I received from the comment sections.

The question about the characteristics for hiring a religious education teacher and the question about the teacher's religious background received the most feedback and suggestions. Some of the respondents pointed out that the religious worldviews of the teachers are not as important as other aspects, so I decided to instead of multiple choice question that allows multiple answers, to use matrix question with likert scale for every option for the characteristics question. In addition, I will add other additional characteristics to those already mentioned in the pilot study. It was noted, for example, that the teacher's neutrality is significant, as is their willingness to work with children.

There were also generalized comments about the questionnaire. For example, respondents would have appreciated the option of selecting "I do not know how to answer" as an option. I intend to make this change in the main study.

Unfortunately, there were open-ended questions that did not work, as some of the respondents were unsure how to respond to them and those, who responded, did not provide useful insights. Therefore, I decided to exclude the questions that did not work or did not have relevant answers. In addition, the majority of these questions sought to generalize, such as how students typically feel about culturally and religiously diverse students, but it is not appropriate to ask such questions from headmasters.

After analyzing all the answers, the majority of the questions had to be revised and modified. Since one of the aims of this study was to make the questionnaire more accurate through suggestions and comments, the questions that received the most feedback and advice performed the most. Thus, I can conclude that the primary goal of my bachelor thesis, to create a reliable questionnaire and modify it based on the feedback received, was partially achieved. Some of the questions still need to be revised in my master thesis.

Lisad

Lisa 1. Üldandmed

TARTU ÜLIKOO

Jätka hiljemKatkesta

0%

Üldandmed

*

♀
Naine

♂
Mees

*

Kui kaua olete koolis töötanud?

Vallige üks järgnevatest vastustest

☐ 1-10 aastat

☐ 11-20 aastat

☐ 21-30 aastat

☐ Üle 31 aasta

*

Kellena Te koolis töötate?

Vallige üks järgnevatest vastustest

Palun vali...

*

Kas Te töötate maa- või linnakoolis?

Vallige üks järgnevatest vastustest

☐ Linnakoolis

☐ Maakoolis

☐ Muu:

*

Kas Te töötate riigi-, munitsipaal-, või erakoolis?

Vallige üks järgnevatest vastustest

☐ Riigikoolis

☐ Munitsipaalkoolis

☒ Erakoolis

* Tegu on...

Valige üks järgnevatest vastustest

☐ Waldorfkooliga

☐ Kristliku erakooliga

☐ Muu:

* Milliseid rahvuseid lisaks eestlastele esineb Teie kooli piirkonnas (Teie arvates)?

Märkige palun kõik, mis sobivad

☐ Venelased

☐ Ukrainlased

☐ Valgevenelased

☐ Soomlased

☐ Lätlased

☐ Sakslased

☐ Muu:

* Milliseid religioone esineb Teie kooli piirkonnas (Teie arvates)?

Märkige palun kõik, mis sobivad

☐ Kristlased

☐ Moslemid

☐ Maa- või taarausulised

☐ Jehhoova tunnistajad

☐ Muu:

* Kui oluliseks peetakse Teie koolis usulist ja kultuurilist mitmekesisust võrreldes teiste teemadega, millega tuleb koolis arvestada või tegeleda?

Valige üks järgnevatest vastustest

☒ Põhiline

☐ Sama oluline kui paljud teised teemad

☐ On olulisemaidki teemasid, millega arvestada

☐ Pole üldse oluline

Palun lisa oma kommentaar siia:

Palun täpsustage, mida Teie koolis tehakse, et teie kooli õpetajad saaksid kultuurilise ja usulise mitmekesisusega hästi hakkama. Millist ettevalmistust oleks veel vaja?

Kui Teil oli sellel lehel mõnele küsimusele raske vastata, siis palun lisage oma kommentaar või selgitus siia.

Lisa 2. Usundiõpetuse õpetamine

TARTU ÜLIKOOL

Jätka hiljemKatkesta

25%

Usundiõpetuse õpetamine

* Milline usuline taust tuleks usundiõpetuse õpetajale kasuks ning milline kahjuks?

	Kahjuks	Pigem kahjuks	Pole vahet	Pigem kasuks	Kasuks
Kristlane	☐	☐	☐	☐	☐
Budist	☐	☐	☐	☐	☐
Moslem	☐	☐	☐	☐	☐
Maausuline/taarausuline	☐	☐	☐	☐	☐
Satanist	☐	☐	☐	☐	☐
Jehhoova tunnustaja	☐	☐	☐	☐	☐

* Kui lähete koolist ära ja Teil on vaja leida endale asendajat, siis milliste kriteeriumite järgi Te omale asendaja valiksite?

Märkige palun kõik, mis sobivad

☐ Õpetaja haridus (on läbinud vastavad koolitused ja eriala)

☐ Õpetaja oskab anda peale usundiõpetuse ka muud õppeainet

☐ Muu:

* Kuivõrd nõustute järgmiste väidetega

	Pole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ühte ega teist	Pigem nõus	Täiesti nõus
Usundiõpetus peaks olema kõiki-dele kohustuslik	☐	☐	☐	☐	☐
Usundiõpetus peaks olema vabatahtlik	☐	☐	☐	☐	☐
Usundiõpetus pole vajalik, sest teistes riikliku õppekava ainetes käsitletakse religioone piisavalt (nt ajaloo, ühiskonnaõpetuses, inimeseõpetuses jne)	☐	☐	☐	☐	☐
Religiooni alased teadmised on tänapäeval vähe olulised	☐	☐	☐	☐	☐
Meil on koolis valikaineid, mis käsitlevad neid teemasid juba piisavalt (kultuurilugu jms)	☐	☐	☐	☐	☐

Kui Teil oli sellel lehel mõnele küsimusele raske vastata, siis palun lisage oma kommentaar või selgitus siia.

Lisa 3. Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis

TARTU ÜLIKOOL

Jätka hiljemKatkesta

50%

Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis

* Kuivõrd nõustute järgmiste väidetega

	Pole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ühte ega teist	Pigem nõus	Täiesti nõus
Meie kool annab õpilastele teadmisi erinevatest religioonidest ja kultuuridest	☐	☐	☐	☐	☐
Meie kool annab õpilastele võimaluse arutleda usu ja kultuuriga seotud teemadel	☐	☐	☐	☐	☐
Meie kool pakub usulist kasvatust	☐	☐	☐	☐	☐
Meie kool õpetab mõistma endast erinevaid inimesi (sh religioosseid) ja kultuure	☐	☐	☐	☐	☐

* Kuidas saate teada õpilaste kultuurilisest või religioosset taustast?

📌 Märkige palun kõik, mis sobivad

- ☐ Kui vähegi võimalik püüame koolis seda küsimust vältida (võimalik konflikti allikas, isiklik asi jne)
- ☐ Õpilase usuline ja kultuuriline taust pole koolikontekstis oluline
- ☐ Õpilaste usulist ja kultuurilist tausta ei uurita süstemaatiliselt, kuid see võib ilmneda juhuslikult tunnis vestluse käigus
- ☐ Kooli sisse astudes küsitakse, kas õpilasel on usulisi ja kultuurilisi eripärasid, millega peab koolis arvestama
- ☐ Muu:

* Kelle poole saab õpilane üldjuhul pöörduda, ...

	Direktor	Kaplan	Klassijuhataja	Klassikaaslased	Koolipsühholoog	Meie koolis pole se- dalaadi küsimusi olnud
et rääkida eksistentsiaalsetest muredest	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kui klassikaaslased kiusavad teda tema tausta pärast	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kui soovib lahendada usulise praktikaga seotud küsimusi (nt soovib koolis palvetada)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
et rääkida oma usulistest toidueelistustest	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kui ta soovib nõu küsida enda usuga seotud küsimustes	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kui ta tuleb erinevast kultuurist ja tal on raske siinse koolielu ja kultuuriga kohaneda	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Kuidas peegeldub õpilaste kultuuriline eripära igapäevases õppetegevuses ja õppematerjalides? Milliseid muutusi võiks selles valdkonnas teha?

Mis võimalusi ja probleeme on esile kerkinud seoses usulise ja kultuurilise mitmekesisusega?

Kui Teil oli sellel lehel mõnele küsimusele raske vastata, siis palun lisage oma kommentaar või selgitus siia.

Lisa 4. Usulised sümbolid ja talitused koolis

TARTU ÜLIKOOL

Jätka hiljemKatkesta

75%

Usulised sümbolid ja talitused koolis

* Meil on koolis õpilasi, ...

	Pole kunagi olnud	On esinenud paaril korral	On esinenud tihedamini	See on/oleks täiesti aktsepteeritav	See on/oleks teatud juhtudel aktsepteeritav	See pole/poleks üldse aktsepteeritav
kes kannavad usulisi sümboleid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kelle usk seab toidupiiiranguid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kes puuduvad koolist seoses usuliste ja kultuuriliste pühadega	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Kuidas suhtuvad õpilased üldiselt endast kultuuriliselt ja usuliselt erinevatesse õpilastesse?

* Millistest usulistest talitustest kool osa võtab või on võtnud?

📌 Märkige palun kõik, mis sobivad

- ☐ Õpilased on käinud väljasõiduna mõnda hiide külastamas
- ☐ Kool võtab osa jõulujumalateenistusest
- ☐ Kooli jõuluaktus peetakse kirikus, aga ilma jumalateenistuseta
- ☐ Kirikuõpetaja külastab kooli ja räägib oma usust
- ☐ Teiste religioonide esindajad külastavad kooli ja räägivad enda usust
- ☐ Muu:

Millised mitmekultuurilise hariduse tegevused ja üritused on Teie koolis hästi käima läinud? Milliseid muutusi võiks selles valdkonnas teha?

Milliseid hoiakuid ja väärtusi sooviksite edaspidi arendada teiste kultuuride ja usulise taustaga õpilaste osas?

Kui Teil oli sellel lehel mõnele küsimusele raske vastata, siis palun lisage oma kommentaar või selgitus siia.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gertie Feldveber,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Usuline ja kultuuriline mitmekesisus koolis. Eeluuring.”, mille juhendaja on Olga Schihalejev, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Gertie Feldveber

30.04.2021